

LUNDS
UNIVERSITET
INSTITUTIONEN FÖR PSYKOLOGI

Motiverad för riskmedvetenhet?

– En studie om stadsarkitekterna
i Dalarnas läns medvetenhet om,
motivation för och arbete med
risker vid fysisk planering.

Kajsa Pettersson
Magisteruppsats ht 2007

Handledare: Clemens Weikert

Abstract

The purpose of this study is to examine how risk is perceived by the urban architect's in the region Dalarna, as well as how this is reflected in their everyday work with risk and decision-making according to urban planning. The ambition is also to show how their risk awareness could be improved. The study is written in cooperation with Länsstyrelsen Dalarna as a part of their regional long-term goal to improve the region's proactive risk- and crisis management. The study is based upon 12 semi-structured interviews with local urban architects conducted during the summer and autumn 2007. The result shows that some architects are motivated for working with risk and think that risk awareness should be integrated in their everyday work, while others are not motivated and think that risk is more of a passing trend. In common for almost all architects were that they thought that the information load was overwhelming and that the lack of time made their work complicated. The discussion shows that the diversity within the group could be a risk factor itself, considering the region's joint work with risk, and that the architects have to analyze themselves to be aware of their lack of knowledge or motivation. To improve the regional work with risk within the urban planning a platform for discussions will be initiated by Länsstyrelsen Dalarna, This can be a support for the urban architects and improve their awareness, and motivation, within their everyday work with risk.

Keywords: risk, risk perception, risk awareness, decision-making, urban planning, work motivation.

Nyckelord: risk, riskperception, riskmedvetenhet, beslutsfattande, fysisk planering, arbetsmotivation.

Förord

Denna uppsats har varit en stor del av mitt liv under ett halvårs tid och jag vill passa på att tacka alla som gjort den möjlig att genomföra. Jag vill rikta ett djupt tack till stadsarkitekterna i Dalarnas län som ställt upp och delat med sig av sin upplevda arbetssituation samt sin syn på risk och riskmedvetenhet.

Jag vill också rikta ett tack till Länsstyrelsen Dalarnas Plan- och beredskapsenhet. Tiden hos er under sommaren 2007 gav mig inte bara många bra idéer om uppsatsen utan var också ett stort lärtillfälle. Tack för att ni tog emot mig så väl och introducerade mig i er verksamhet. Ett extra tack till Lars-Håkan Jönsson, Frida Rotberger och Lars Ingelström för att ni har läst och kommenterat arbetet.

Slutligen vill jag rikta ett stort tack till min eminente handledare Clemens Weikert. Tack för att du alltid har ställt upp med bra handledning som ofta utmynnat i intressanta diskussioner inom ämnet. Och så klart, tack till familj, vänner, Malva för promenaderna och tack till Johannes. Inte främst för att du var bortrest så länge utan snarare för att du kom hem sen igen.

Falun den 27 december 2007

Kajsa Pettersson

Inledning	1
Bakgrund.....	1
Definition av risk	3
Definition av samhällsplanering och fysisk planering	4
Detaljplaner.....	4
Stadsarkitekternas roll.....	5
Ansvar och problem vid fysisk planering	6
Riskperception	7
Den psykometriska forskningstraditionen.....	9
Teorier om beslutsfattande.....	11
Beslutsprocessen	12
Social Judgement Theory (SJT).....	14
Motivation och risk.....	17
Arbetsmotivation	18
Vrooms motivationsteori.....	18
Att öka riskmedvetenheten	19
Syfte och avgränsningar.....	20
Metod	23
Undersökningsgrupp	23
Instrument/Material	24
Procedur	25
Etiska riktlinjer	28
Resultat	29
Uppfattning om arbetssituation.....	29
Påverkansmöjlighet, erfarenhet och beslutsfattande	30
Perspektivproblematiken	31
Stadsarkitekternas arbete med risk.....	33
Svårigheter i arbetet med risk.....	34
Informationsproblematiken	34
Riskuppfattning, motivation och riskmedvetenhet	35
Ökad riskmedvetenhet	37
Sammanfattning av resultat.....	38
Diskussion	40
Metoddiskussion	40
Validitet och Reliabilitet	40
Generaliserbarhet	41
Kritisk granskning av metodval	41
Begränsningar	43
Resultatdiskussion	45
Olika riskdefinitioner.....	45
Beslutsfattande och yrkeserfarenhet.....	46
Övertro på egna kunskaper samt confirmation bias	48
Påverkansmöjlighet och tidspressens betydelse vid beslutsfattande	49
Motivationens påverkan på beslutsfattande vid risk	49
Riskmedvetenhet och tidigare erfarenheters betydelse.....	52
Perspektivproblematiken	54
Nödändigt och möjligt att nå ökad riskmedvetenhet?.....	56
Slutsatser.....	59
Förslag till vidare forskning.....	62
Referenser	64
Bilaga 1	II
Bilaga 2	III

Inledning

Bakgrund

Samhället som vi lever i idag är enligt flera forskare komplext och genomgår en ständig utveckling som präglas av modern teknik. Det är också ett samhälle vars befolkning i allt större utsträckning centraliseras till tätorter samtidigt som det sker en allt större transporter av gods och förflyttning av människor. Som en konsekvens av detta komplexa samhälle upptäcks nya risker eller nya aspekter av sedan tidigare kända risker (Lajksjö, 1998).

Området samhällsplanering är nära förknippat med risker och riskhantering. I ett samhälle med stor komplexitet krävs att en medveten planering sker för att undvika eller reducera de risker som finns (Strömgren, 2001). I Sverige har kommunerna ett stort ansvar för riskhanterings utformning och genomförande inom samhällsplaneringen. Politikerna beslutar om samhällsplaneringsfrågor och sedan genomför tjänstemännen inom kommunerna, med stadsarkitekten i spetsen, planeringsarbetet. De ansvarar tillsammans också för vissa samhällsviktiga funktioner inom kommungränsen samt för hur information gällande risker kommuniceras inom kommunen. Lajksjö (1998) menar att det är viktigt att fokusera kommunernas arbete för att få erhålla en bättre förståelse för risk- och säkerhetsarbete i Sverige (Lajksjö, 1998).

Inom en kommuns riskarbete återfinns ett flertal aktörer som alla arbetar med risker utifrån olika perspektiv. Olika aktörer har ofta olika uppfattningar om hur risker ska värderas och, som en följd av detta, olika åsikter om hur stort behovet av säkerhetshöjande åtgärder är. Inom riskforskningen diskuteras bland annat dessa olika perspektivs påverkan på hur risker bearbetas eftersom dessa ofta leder till att intressekonflikter uppstår mellan politiker, sakföreträdare och planerare (Räddningsverket & Boverket, 2006).

Inom kommunernas områden för samhällsplanering fattas alltså ständigt beslut som får följd på medborgarnas leverne. Stadsarkitekterna är ofta ensamt ansvariga för beredning av ärenden samt lägger fram förslag som kommunens politiker sedan ska fatta sina beslut på (Strömgren, 2001). Hur riskmedvetna de individer som arbetar med riskfrågor är samt hur de

fattar beslut kan få stora påverkningar på hur beslut fattas samt vilka konsekvenser dessa beslut kan få. En viktig del i förebyggandet av olyckor bör därför utgå från att beakta individens roll i beslutsfattande och individens medvetenhet om risker (Harms-Ringdahl, 1993).

Risk och psykologi har under de senaste årtiondena vävts samman för att bättre kunna förstå individers uppfattning om risker. Kärnkraftsolyckan vid Tjernobyli 1986 bidrog exempelvis till att belysa hur problematiskt det kan vara att hantera och informera om osynliga risker. Tjernobylyckan uppmärksammade också problemet med att olika individer uppfattar risker på olika sätt samt att lekmän och experter ofta tolkar risker utifrån olika bakgrunder och perspektiv (Enander, 1996). Denna problematik med att lekmän och experter tolkar risker olika lyftes fram efter kärnkraftsolyckan och har påverkat hur forskning om risker i Sverige ser ut idag. Inom dagens riskforskning har det blivit allt viktigare att förklara varför risker kan bedömas på så olika sätt (Lajksjö, 1996).

Alla individer definierar risk på sitt eget sätt och använder egen vald information i behandlandet av risker. De fattar sedan beslut, grundade på sin uppfattning och sin valda information. Därför syns också tydliga skillnader mellan individer när de ska bedöma en uppgift, eller när de ska värdera och arbeta med risk (Earle & Cvetkovich, 1988). Denna individuella skillnad i riskarbetet påverkas extra mycket av motivation. En individ som exempelvis inte ser några fördelar med att anlägga ett riskmedvetet förhållningssätt kommer inte heller att göra detta (Marmaras & Kontogiannis, 2001).

Uppsatsen undersöker hur stadsarkitekterna inom Dalarnas län uppfattar och arbetar med risk inom området för samhällsplanering, eller fysisk planering. Uppsatsen har genomförts som ett samarbete med Länsstyrelsen Dalarnas enhet för Plan- och beredskap. Den utgör en del i det långsiktiga mål som finns uppställt för att stärka länets krishanteringsförmåga. Författaren samt Länsstyrelsen hoppas att uppsatsen kommer att leda till ökad kunskap om stadsarkitekters riskmedvetenhet, riskbedömning samt beslutsfattande gällande risker vid fysisk planering.

Definition av risk

Ordet risk kommer troligtvis ursprungligen från arabiskans *risq* eller från den klassiska grekiskans *risicum*. Det arabiska ordet syftade ursprungligen på något som blir givet medan grekerna istället använde *risicum* för att beskriva något osynligt och farligt, ofta undervattensskred (Mattson, 2000).

Dagens definitioner på risk skiljer sig mycket åt mellan olika teoretiska perspektiv och även inom perspektiv. Enligt många skrifter är risk en sammanvägning av sannolikheten för att en negativ händelse inträffar och dess konsekvenser (Mattsson, 2000; Länsstyrelsen i Stockholms län 2000; Strömgren, 2001). Dock hävdar Renn (1998) att det efter tre decenniers riskforskning ännu inte gått att finna någon gemensam definition av risk som är allmängiltig.

Definitionen av risk som den sammanvägda sannolikheten för en negativ händelse och dess konsekvenser har enligt bland andra Lajksjö (1996) kritiserats för att allt för mycket bygga på matematiska formler och inte hjälpt till i diskussionen om att förutspå mänskligt beteende och människors uppfattning av risk. Den ovan nämnda tekniska definition på risk skiljer sig markant från hur den beteendevetenskapliga forskningen ser på risk. Inom beteendevetenskapen diskuteras istället att olika individer tolkar risker på olika sätt och att det är omöjligt att finna *en* definition av risk som gäller för alla och envar. Trots sin skepticism mot att det inte gått att finna någon definition som är giltig för flera teoretiska perspektiv har Renn (1998) ändå valt att klassificera risk, sett ur ett socialt- och psykologiskt perspektiv: *Risk is the possibility that human actions or events lead to consequences that have an impact on what humans value* (1998, s. 51, hämtat ur Enander 2005).

Denna uppsats kommer att undersöka hur de olika stadsarkitekterna ser på risk, vad de lägger i riskbegreppet och ordet riskmedvetenhet samt hur de arbetar med risker. Det finns alltså på förhand inget uppgjort vad som betraktas vara en risk i detta sammanhang. Var och en av stadsarkitekterna har själva fått diskutera riskmedvetenhet utifrån sitt synsätt och sina intresseområden.

Definition av samhällsplanering och fysisk planering

Samhällsplanering är alla de insatser som görs för att förändra och utveckla ett samhälle. En stads utveckling kan antingen präglas av planering eller vara slumpmässigt utformad efter år av utökad bebyggelse (Strömgren, 2006). Begreppet fysisk planering syftar till en samhällelig planering av markanvändningen och utformandet av bebyggelsemiljön. Fysisk planering har ofta likställts med samhällsplanering men är enligt Strömgren (2001) enbart att betrakta som den del av samhällsplaneringen som berör mark- och vattenanvändningen.

I Sverige är kommunerna i huvudsak ansvariga för den fysiska planeringen. Deras uppgift med planeringen är:

- Att medverka till en ändamålsenlig struktur av bebyggelse, grönområden, kommunikationsleder och andra anläggningar
- Främja goda miljöförhållanden och en långsiktigt god hushållning med mark- och vattenområden, energi och råvaror
- Främja en, ur social synpunkt, god livsmiljö.

En medveten fysisk planering kan innebära ett bidrag till ett säkrare samhälle. Detta genom att det går att bygga bort risker som exempelvis social segregation, dolda utrymmen, trafikproblem, samt påverka placeringen av farliga industriområden (Strömgren, 2006).

Detaljplaner

Beredningen av fysisk planering inom kommunen sker i form av planer, vilka fungerar som riktlinjer för hur en exploatering ska komma att se ut. Ett planärende börjar i och med att kommunen, och ofta då stadsarkitekterna, upprättar en översiktsplan. Denna plan innehåller förslag på framtida förändringar i markanvändningen inom kommunen och ska revideras vart fjärde år, det vill säga vid varje mandatperiod. Utifrån denna plan utvecklas sedan en detaljplan när en exploatering är tänkt att inledas. En detaljplan beskriver mer detaljerat regleringen av mark- och vattenområden och upprättas som ett instrument för kommunens långsiktiga utveckling. Den ska vara genomförandeinriktad, det vill säga fokusera på hur markanvändningen ska kunna komma att brukas, hur vattenanvändningen ska se ut, ge förslag på byggnadssätt etc. Detaljplanen beskriver inte bara var förändringen är tänkt att äga

rum utan vilken påverkan förändringen kan få på miljön, trafiken, sociala aspekter med mera (Strömberg, 2001). Detaljplanen ger, efter att den godkänts och antagits, rätt att bygga och är då bindande för både enskilda och myndigheter (Räddningsverket & Boverket, 2006).

En detaljplan upprättas av kommunens stadsarkitekter, planhandläggare med flera, där stadsarkitekten har det övergripande ansvaret för ärendet. Detaljplanen kommer efter upprättandet in till Länsstyrelsen för samråd, där Länsstyrelsen främst har att granska planen utifrån fyra områden; miljö kvalitetsnormer, riksintressen, mellankommunala frågor samt hälsa och säkerhet. Länsstyrelsens kommentarer går sedan tillbaka till kommunen i form av ett yttrande. Kommunen beaktar Länsstyrelsens yttrande, gör förändringar och ställer ut detaljplanen på så kallad utställning. Detta betyder att allmänheten och berörda parter informeras genom kungörelse i dagspress respektive med brev för att på så sätt få chans att kommentera och ha synpunkter på planförslaget. Länsstyrelsen får också detaljplanen under tiden för utställningen för att ta del av de eventuella ändringar som gjorts och yttra sig över den utställda detaljplanen. Länsstyrelsen får också sedan planen för en andra granskning, för att dels undersöka om de ändringar man efterfrågat gjorts och dels se om något annat har lagts till. Är Länsstyrelsen nöjd med detaljplanen skickas ett andra yttrande tillbaka där det står att kommunen kan anta planen. Så görs också om det inte finns några speciella hinder i ärendet. Efter kommunens antagande av detaljplanen har de sakägare som haft synpunkter senast under utställningen möjlighet att överklaga detaljplanen. Länsstyrelsen har också möjlighet att ta in detaljplanen för prövning om riskintressen, miljö kvalitetsnormer, mellankommunala frågor och/eller hälsa- och säkerhetsfrågor inte tillgodosetts på ett tillfredsställande sätt. Skulle detta upptäckas har Länsstyrelsen dessutom möjlighet att häva planen (Rotberger, 2007).

Stadsarkitekternas roll

En stadsarkitekt inom kommunen är, som tidigare beskrivits, drivande i beredningen av ett planärende. Ofta är ordningsföljden så att kommunens ledning beslutar om vad som ska genomföras och ger stadsarkitekten i uppdrag att bereda underlag för projektet, det vill säga upprätta en detaljplan. Stadsarkitekten kan behöva höra flera personer vid ett planärende. Det kan till exempel vara kommunens miljöavdelning, Vägverket, Banverket med flera. Det är stadsarkitekten som har det övergripande ansvaret och ska se till så att alla berörda parter blir

delaktiga i processen. Denna person ska göra avvägningar mellan politikernas och myndigheternas krav och på samma gång se till så att projektet är realistiskt och går att genomföra. Stadsarkitekten ska alltså vara både sakkunnig, samordnare, administratör och skapande konstnär samtidigt. Rollen som stadsarkitekt och planärendesansvarig är därför att betrakta som komplex (Strömgren, 2001).

Ansvar och problem vid fysisk planering

Kommunen har ansvar för att aktivt arbeta med de risker som finns inom kommunen. Sedan 2006 finns även en lag som säger att kommunerna ska genomföra en så kallad risk- och sårbarhetsanalys (SFS 2006: 544). Länsstyrelsen ska fungera som samrådspartner åt kommunen och bevaka att riskfrågorna behandlas, bland annat i denna risk- och sårbarhetsanalys men också i planärendena. Länsstyrelsen ska på samma gång utföra sin uppgift som regional tillståndsmyndighet i de frågor som rör fysisk planering och markanvändning (Strömgren, 2001).

Tjänstemän, lika väl som politiker i ledande ställningar som arbetar med övergripande frågor i kommunerna, har ett stort ansvar för behandlandet av riskfrågor. I flera fall har det visat sig att dessa frågor kommit att överlåtas enbart på den kommunala räddningstjänsten och inte behandlas integrerat i allt arbete. Detta skapar problem eftersom riskområdet lyfts ur ett mer centralt sammanhang. Likaså är frågorna om risk oundvikligen sammankopplade med huruvida politiker och tjänstemän anser att dessa är viktiga eller inte. I sådana sammanhang där mindre grupper fattar beslut uppstår exempelvis lätt interna handlingsmönster och värderingar vilket kan leda till att riskproblematiken inte analyseras ur ett helhetsperspektiv (Lajksjö, 1998).

Det har enligt Strömgren (2001) också visat sig att kommunerna ofta har svårt att upprätthålla en dynamisk och proaktiv riskhanteringsprocess och att riskhantering kopplat till fysisk planering ofta inte sker på ett naturligt sätt. Att riskmedvetenheten inte implementeras naturligt i den kommunala verksamheten har förklarats genom bristande ekonomiska resurser och politiska faktorer. Undvikande attityder och brist på kompetens inom riskområdet kan också göra att dessa frågor inte behandlas tillräckligt i planförslagen (Strömgren, 2001).

Däremot har riskhantering i samhällsplaneringen fått en mer framträdande roll idag då behovet av att exploatera mark i utsatta läge har ökat, framför allt i storstäderna. I och med att samhället blir mer och mer komplext med nya och förändrade risker måste riskhanteringsarbetet utvecklas och uppdateras (Länsstyrelserna i Skåne, Stockholm & Västra Götalands län, 2006).

Ibland möter arbetet med riskfrågor motstånd. Ett vanligt problem rör oklarheten runt markområden som tidigare fått bebyggas men som idag klassas som otjänliga. En annan aspekt som ofta diskuteras är ökade kostnader som kan medfölja säkert byggande. Kostnaden kan mycket riktigt öka på kort sikt, detta måste dock ställas mot hur dyrt det hade varit att inte bygga bort riskerna, med eventuellt ökat antal olyckor och skador som följd (Räddningsverket & Boverket, 2006).

Det är enligt flera instanser dock viktigt att komma ihåg att riskfrågor ska beaktas så tidigt som möjligt i detaljplaneprocessen, helst redan genom kommunala riskinventeringar i översiktsplanarbetet, samt i de kommunala risk- och sårbarhetsanalyserna (Räddningsverket & Boverket, 2006; Länsstyrelserna i Skåne, Stockholm och Västra Götalands län, 2006).

Riskperception

Som inledningsvis nämndes ser riskforskningen att stor del av problematiken i arbetet med risk bottnar i att olika individer tolkar och bedömer risker på olika sätt. Som exempel i inledningen nämndes Tjernobylolyckan 1986, där det tydligt framkom att experter och lekmän inom ett visst område bedömde risker på olika sätt. Lekmän, det vill säga personer utan expertkunskap på berört område, underskattar ofta stora sannolikhetsvärden och överskattar små. Ofta uppskattas exempelvis sannolikheten för att omkomma i en svår och komplex händelse som större än att omkomma i en trafikolycka eller en brand, vilket är mycket vanligare. Forskning visar också att det är svårt för individer att föreställa sig omfattningen av en risk som sägs ha en sannolikhet 1/10 000 att inträffa, och än svårare är att jämföra betydelsen av en sådan risk med en risk med sannolikheten 1/100 000 (Lajksjö, 1996).

Riskperception kan enligt Lajksjö (1996) styras av:

- Skillnad i utbildningsnivå och utbildningens aktualitet
- Skillnad i erfarenhet. Vad en individ har upplevt kan påverka hur denne nästa gång värderar och uppfattar en risk
- Intressen
- Värderingar
- Mål

Enander, Larsson och Wallenius(1993) utvecklar detta resonemang genom att diskutera individens syn på sig själv kopplat till risk. Ofta tenderar en individ att underskatta sannolikheten att själv drabbas av en negativ händelse medan risken för att andra drabbas bedöms som större. Att en individ har en sådan osårbarhets känsla anses av bland andra Enander (1996) vara bra för det egna välbefinnandet, dock kan det på samma gång stå i vägen för en realistisk riskbedömning.

Tidigare erfarenheter av en kris eller olycka kan också ha betydelse. Har olyckan gått individen förbi och inte gett allvarliga konsekvenser kan riskbedömningen inför framtiden göras allt för optimistisk och orealistisk. Har olyckan istället medfört påverkningar på individen ses risken för att en liknande händelse ska inträffa som möjlig och individen blir mer riskmedveten (Enander et al., 1993). Dock understryker Enander och Johansson (1999) att en ökad riskmedvetenhet genom erfarenhet enbart brukar kunna kopplas till en händelse av samma art och omfattning och att det alltså är svårt att tala om en allmänt ökad riskmedvetenhet enbart genom erfarenheter.

Enander och Johansson (1999) sammanfattar några av de faktorer som anses kunna påverka riskperceptionen:

De som har med uppfattning av riskkällan att göra

- grad av frivillighet eller tvång
- naturlig eller konstgjord riskkälla
- risker för framtida generationer
- konsekvensernas omfattning

De som har med bedömarens person att göra

- tidigare erfarenhet av den aktuella risken
- upplevd kontrollerbarhet

- andra personliga egenskaper

De som har med sociala och samhälleliga frågor att göra

- upplevd rättvisa och/eller etiska aspekter
- publicitet om risken
- förtroendet för de som uppskattar och bedömer risken, det vill säga experter inom området

En kombination av en realistisk syn på den egna sårbarheten samt en tilltro till sin förmåga att vidta åtgärder för att minimera riskerna har enligt Enander (2005) visat sig vara betydelsefullt för att få individer att vidta åtgärder för att minimera riskerna runt omkring sig.

Den psykometriska forskningstraditionen

Mycket av den kunskap som på senare tid lyfts fram angående individers riskuppfattning kommer ursprungligen från den psykometriska teoribildningen, med forskaren Slovic (2000) i spetsen. Utifrån denna tradition har framför allt två dimensioner lyfts fram: *känd/okänd* och *dread*. Den förstnämnda syftar på uppfattningen om risken som känd eller ny i sammanhanget och osäkerhetsfaktorn i effekter och konsekvenser. Den andra dimensionen, *dread*, ofta översatt till skräck, beskriver en individs uppfattning om risken som kontrollerbar. Kontrollerbar i fråga om upplevd kontroll av risken samt kontroll över eventuella konsekvenser. Det har av Slovics forskning gått att utläsa att det framför allt är *dread*, det vill säga kontrollerbarhet, som avgör hur farlig en risk bedöms vara (Enander et al., 1993).

Begreppet *dread* rymmer även uppfattningen om risken som katastrofpotentiell, det vill säga om risken kan få stora påverkningar för ett stort antal människor. Slovic (2000) menar att denna uppfattning också påverkar en stor del av riskbedömningen. Kan konsekvenserna av risken bli svåra avgör det hur värdefullt det anses vara att vidta åtgärder. Detta resonemang gör att sannolikhetsfaktorn får än mindre värde vid en individs riskperception. Enligt Enander (2005) visar tidigare forskning att individers upplevelse av risker bedöms som extra stora i de fall riskkällan klassas som både okänd, katastrofpotentiell och svår att kontrollera.

Den psykometriska traditionen uppmärksammar också problematiken med att lekmän och experter uppfattar risker på olika sätt. Lekmän fokuserar på konsekvenserna av att någonting

inträffarsnarare än på sannolikheten att något ska hända. Känslor och upplevt avstånd till riskkällan vägs också in i riskbedömningen. Ju närmare en risk anses vara en själv desto större benägenhet har en individ att vidta åtgärder för att undvika risken (Slovic, 1994 i Mattson, 2000).

Perspektivproblematiken

Problemet med att få personer som inte arbetar med risk till vardags att förstå riskers innebörd har diskuterats av flertalet författare (Mattsson, 2000; Strömgren, 2001; Enander et al, 1993). Dessa författare anser att det är viktigt att öka förståelsen för hur information kan tolkas olika av olika individer. Vid yrkesmässigt arbete med risk- och säkerhetsfrågor är det därför viktigt att pröva sina egna antaganden om hur andra individer kan uppfatta och tolka den information som förmedlas (Enander, 2005). Därför kan det som Lajksjö (1996) diskuterar exempelvis också vara direkt olämpligt att ge information till olika individer som inte har samma perspektiv på risk, om syftet är att de gemensamt ska fatta beslut utifrån det underlag som tilldelats dem.

Perspektiven sätter gränser och ramar för vad individen uppfattar och vilken information som värdesätts. Olika tolkningar återfinns till exempel mellan olika yrkesgrupper eller, vilket nämdes tidigare, mellan lekmän och experter (Lajksjö, 1996). Strömgren (2001) menar att ett vanligt förekommande problem vid kommunernas riskhantering är just perspektivproblematiken. Stadsarkitekten bevakar sina frågor och har ofta inte alls samma riskuppfattning som exempelvis räddningstjänsten. Strömgren (2006) utvecklar detta resonemang genom att förklara att arkitekter, utan speciella intressen i riskfrågor, kan påverkas mycket av i vilken omfattning riskerna är synliga. Risker som varken syns, hörs eller luktar antas ofta inte vara så farliga som de som är betydligt mer påträngande, så som vägar eller illaluktande industriområden. Detta är exempel på problem som olika perspektiv vid beslutsfattande kan skapa.

Strömgren (2006) väljer att göra följande kategorisering av aktörer som påverkar säkerhetsfrågor i planeringen. Han menar att den gjorda indelningen är grov men ändå ger en viss förståelse för vilka intressekonflikter som kan uppstå när olika parter ska samarbeta eftersom de utgår från olika perspektiv:

Säkerhetsivrare – det vill säga de som vill ha högsta möjliga säkerhet.

Risikförmekare – de som ofta anser att alla åtgärder är vidtagna och att riskerna för olyckor är små.

Risklikgiltiga – dessa aktörer saknar ofta tillräcklig kunskap om riskerna eller visar sig vara likgiltiga eller ointresserade av dem.

En viktig uppgift blir enligt Strömgren (2006) att få dessa tre aktörer att sammanstråla och finna vägar för gemensam förståelse för att på så sätt öka effektiviteten och möjligheten till en tillräckligt omfattande riskhantering (Strömgren, 2006).

Lajksjö (1996) fördjupar diskussionen om perspektivproblematik genom att klassa *inifrån-* och *utifrånperspektiv*. Inifrånperspektiv bedöms den person ha som ser fördelar med att arbeta med risk och ofta värderar risk i sitt arbete. Utifrånperspektiv blir istället fokusering på de nackdelar som anses vara förknippade med risker, något som ofta bygger på uppfattning om bristande kunskap eller osäkerhet. Förenklat skulle detta kunna beskrivas som att individer med ett utifrånperspektiv normalt inte hanterar risk och på så sätt lever med att risker endast lyfts fram i ljuset när något inträffat. Individer med ett inifrånperspektiv tolkar istället i stort sett alla yrkesrelaterade frågor ur ett medvetet riskperspektiv. Lajksjö (1996) nämner att personer inom till exempel en kommunal förvaltning som normalt inte har att hantera risker ofta anlägger ett utifrånperspektiv på riskfrågor.

Teorier om beslutsfattande

Forskningen kring beslutsfattande kan delas in i olika kategorier eller ansatser. En av dessa är den *rationella*, även kallad *normativa ansatsen* vilken fokuserar hur individer ska eller borde fatta beslut kopplat till så kallade gyllene regler och uppnående av maximal effekt. Den *kognitiva* eller *informationsbearbetande ansatsen* fokuserar istället vanliga felsteg vid beslutsfattande samt processerna som ofta föregår ett beslut (Wickens & Holland, 1999). Fredholm och Åström (2006) väljer istället att klassa denna ansats som *deskriptiv*. De menar att beslut enligt detta synsätt inte fattas utifrån bästa möjliga vinning utan mer bygger på förenklade modeller av omvärlden och studerar hur en individ fattar beslut i mer realistiska situationer. Fredholm och Åström (2006) hänvisar till Tversky och Kahneman (1973) som undersökte hur individer fattar beslut för att försöka förutse och kategorisera framtida händelser.

Den senast uppkomna ansatsen kallas *naturalistiskt beslutsfattande*. Den kritiserar tidigare teorier för att enbart grundas på experiment i laboratorium med noga kontrollerade deltagare och hävdar att generaliserbarheten för dessa experiment blir låg. Den naturalistiska ansatsen studerar istället individer i dess naturliga miljö (Wickens & Holland, 1999). Enligt Fredholm och Åström (2006) blir erfarenhet en viktig grund för beslutsfattandet inom den naturalistiska skolan. Genom erfarenhet försöker individen få grepp om rådande situation och söker efter välkända ledtrådar för att identifiera denna nya situation.

Fredholm och Åström (2006) diskuterar ytterligare en nylig uppkommen skola inom beslutsfattande, så kallat *distribuerat beslutsfattande*. Eftersom beslut i en dynamisk miljö sällan styrs av en enskild beslutsfattare utan påverkas av flera individer kan man tala om att beslutsfattandet blir distribuerat. Enligt detta synsätt anses beslutsfattare enbart ha tillgång till en reducerad mental modell över situationen. En expert inom ett visst område kan exempelvis inte ha tillräcklig kunskap för att lösa problem utanför dennes kompetensområde. Således måste olika aktörer kommunicera och försöka skapa en gemensam förståelse eftersom alla inte uppfattar allt på samma sätt. Distribuerat beslutsfattande uppstår i miljöer som präglas av hög informationsbelastning. Informationsflödet överstiger ibland den kognitiva förmågan hos individerna vilket kan leda till problem (Fredholm & Åström, 2006).

Alla dessa beslutsteorier har kritiserats för att fokusera enstaka händelser och inte se beslutsprocessen som ett flöde i ständig förändring. Forskare som framför denna kritik menar att beslut istället ska ses som en dynamisk process som över tid löper genom olika stadier och där tidigare beslut påverkar nästa och så vidare. På så sätt uppstår ett beroendeförhållande mellan besluten eftersom de står i nära relation till varandra (Enander & Johansson, 1999).

Beslutsprocessen

Mycket forskning har lyft fram processen genom vilken ett beslut fattas. Individer söker efter ledtrådar och information i sin strävan efter att fatta rätt beslut. På grund av olika faktorer selekteras viss information och vissa ledtrådar framför andra. Ofta utgår individen från tidigare erfarenheter och väljer ledtrådar och information som stämmer överens med hur ett riktigt beslut då fattades. Vad som utmärker beslutsfattande till skillnad från annan informationsbearbetning är att beslutsfattandeprocessen ofta behandlar många osäkra

ledtrådar och informationskällor. En markant sårbarhet i beslutsfattandet återfinns därför när det som ska betraktas som ”rätt” information i sammanhanget ska selekteras fram bland flera osäkra ledtrådar (Wickens & Holland, 1999).

Allt detta kompliceras ytterligare av tidspress. Ofta har tidspress en negativ påverkan på hur selektionen av ledtrådar och information går till vilket påverkar hur dynamiskt och välgrundat ett beslut blir. Likaså påverkar stark tidspress individer att i större grad reagera efter invanda beteenden och mönster, och förmågan att tänka kreativt och dynamiskt reduceras markant (Wickens & Holland, 1999; Enander et al., 1993).

Slutligen påverkas beslutsfattande av hur medveten en individ är om sin egen kunskap likaväl som förmågan att tänka kritiskt om sina egna åsikter, tankar och beslut. Flertalet forskare har bevisat att individer generellt tenderar att ha en övertro på sin egen kunskap och sin förmåga att handla rätt (se exempelvis Bremmer, Koehler, Liberman & Tversky, 1996, i Wickens och Holland, 1999). Om en individ tror sig veta tillräckligt så söker denne inte heller gärna efter ny information i sin strävan efter att fatta beslut. Att kunna analysera sina beslut och kognitiva begränsningar på ett metaplan anses av Wickens och Holland (1999) därför vara mycket viktigt för att en individ ska inse sina begränsningar och inte låsa sig i redan invanda tankemönster. Att en individ dessutom tenderar att leta efter information som förstärker dennes egna åsikter, inom psykologin kallat *confirmation bias*, förstärker åsikten om att det är viktigt att kritiskt granska sina egna kunskaper på ett metaplan, framför allt när det gäller osäkra och riskfyllda beslut (Wickens & Holland, 1999).

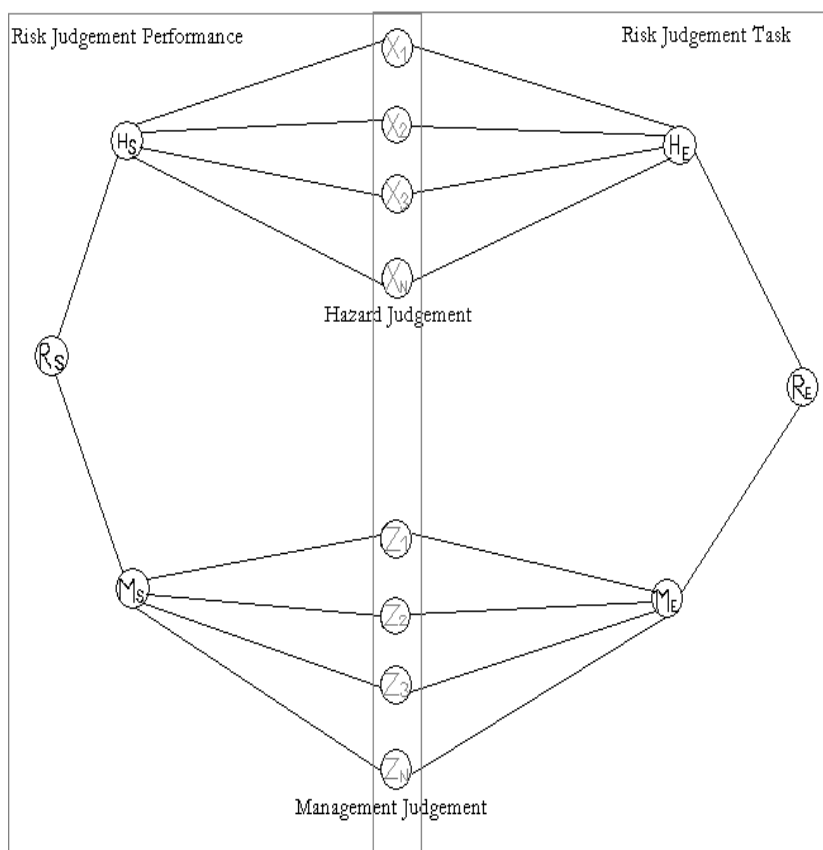
Problemen de olika perspektiven kan skapa vid beslutsfattande är enligt Lajksjö (1996) viktiga att belysa. Uppfattningen om en risk eller kunskap om densamma kan skilja sig åt mellan perspektiv och också påverka en individs eller en grupps riskbedömning. Exempelvis kan en beredskapsplanerare eller kunnig inom riskområdet uppleva en viss kontroll över en risk genom att denne är mer insatt. Likaså det omvända är fullt möjligt, att den kunnige upplever en större oro för ett visst område på grund av sin kunskap (Lajksjö, 1996).

Social Judgement Theory (SJT)

Hammond (1975) konstruerade sin *Social Judgement Theory* utifrån föreställningen om att individer bedömer fenomen som kognitiva aktiviteter. Dessa aktiviteter utgör något av en sista utväg i individens strävan efter att dra slutsatser om sin tillvaro och göra den mer förutsägbar. Social Judgement Theory är en allmänt hållen teori som behandlar många aspekter av mänskligt beslutsfattande. Den har främst en deskriptiv ansats och försöker både beskriva relationen mellan individen och dennes omvärld samt varför denna relation existerar. I stora drag menar upphovsmannen Hammond (1975), som byggde sitt resonemang på Brunswiks (1955) tänkande, att en förutsättning för att kunna förstå individer är att utgå från att försöka förstå deras mål och intentioner. Det vill säga försöka utreda vilka strategier individer använder sig för att nå vissa mål och varför vissa mål värderas högre än andra (Lajksjö, 1996).

Inom riskforskningen har SJT utvecklats av Earle och Cvetkovich (1988). Målet med att anpassa SJT var att bättre kunna implementera teorin på risk och riskbedömning. En central aspekt enligt dessa författare är att riskbedömning inte kan existera oberoende av individen som utför den. Detta leder till att olika människor definierar problem på olika sätt, fokuserar olika saker och selekterar information baserat på olika perspektiv. Individens intentioner med bedömningen av problemet påverkar också beslutsfattandet. Under beslutsfattandeprocessen kan dock flera faktorer påverka så att det sedan fattade beslutet kan komma att skilja sig mycket åt från de ursprungliga intentionerna. Detta kan exempelvis bero på att målet omvärderats av individen, vilket understryker vikten av att förstå och nogsamt studera mål- och motivationsfaktorer (Lajksjö, 1996; Earle & Cvetkovich, 1988).

Riskbedömning är enligt Earle och Cvetkovich (1988) en kognitiv process som samverkar med individens känslor, vilket är en utveckling av den ursprungliga SJT-modellen som enbart fokuserade det kognitiva. Den kognitiva processen skapas aktivt av intresse hos den individ som ska utföra en uppgift. Detta sker av fri vilja och är ingen passiv process, det vill säga något som kommer till individen utan att denne själv arbetat för det. Med detta menar författarna att riskbedömning sammanfattningsvis också ska ses som en dynamisk process (Earle & Cvetkovich, 1988).

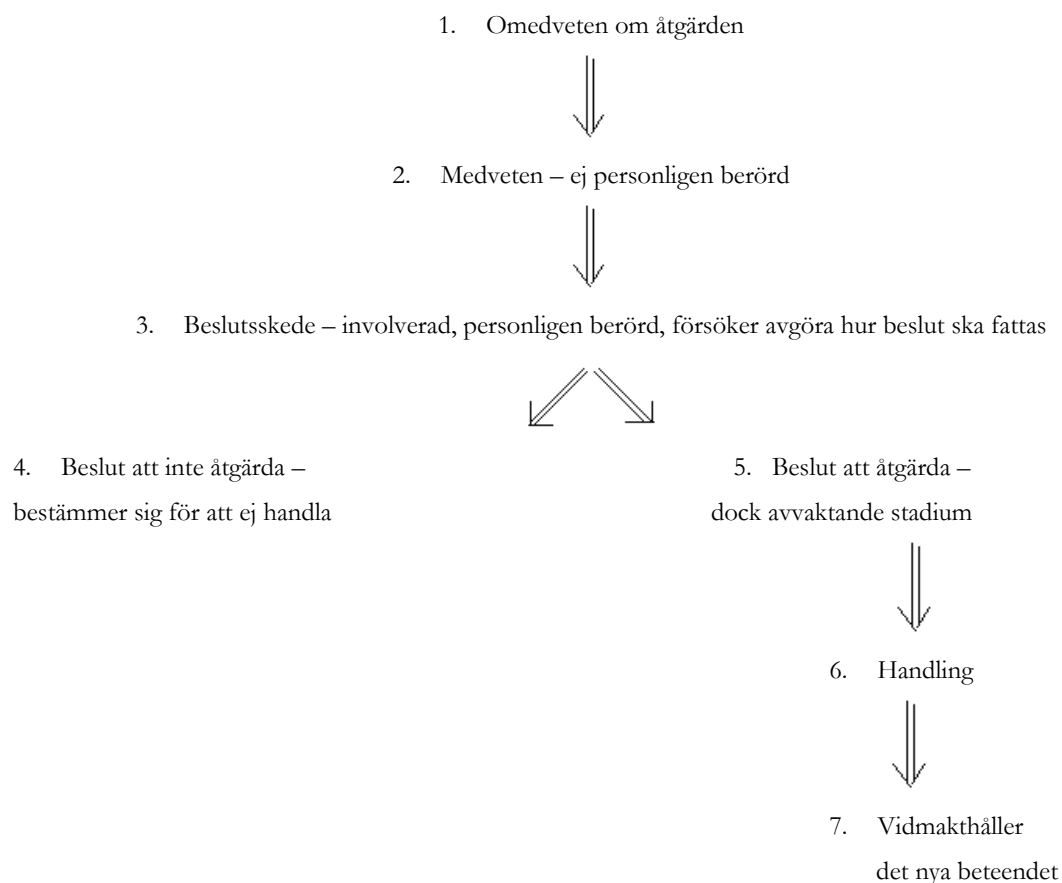
Figur 1. Linsmodell av Risk judgement, efter Earle och Cvetkovich (1988).

Enligt modellen som visas i figur 1 så belyser den högra halvan, *Risk Judgement Task*, hur riskbedömningen går till utifrån individens kognitiva förmåga. X_1 , X_2 , X_3 och så vidare visar på de ledtrådar, cues, som individen använder för att göra sin bedömning av hotet. Z_1 , Z_2 , Z_3 och så vidare visar istället ledtrådarna som används för att göra en bedömning av hanterbarheten. H_f inom *Risk Judgement Task*, visar den kognitiva bedömningen av graden av fara i hotet. M_f visar istället den kognitiva bedömningen av möjligheten att handskas med risken. Tillsammans utgör dessa R_f , som blir att betrakta som en samlad kognitiv bedömning av faran och riskens hanterbarhet.

Den vänstra halvan, *Risk Judgement Performance*, visar istället vad individens handling grundas på, det vill säga tolkningen av både risken lika väl som möjligheten till handling. På den vänstra halvan återfinns H_s , individens upplevelse av risken och M_s den upplevda hanterbarheten av risken, sett utifrån individens tolkning. Sammanfattningsvis visar R_s hur individen bedömer risken i relation till sin egen kapacitet att värdera risken, sina upplevelser och sina upplevda handlingsmöjligheter.

Författarna Earle och Cvetkovich (1988) modifierade SJT-modellen för att den skulle vara bättre applicerbar på riskforskningen. Teorin sammanbinder enligt författarna områdena beslutsfattande, riskperception och uppfattningen av egna handlingsmöjligheter på ett konkret sätt, vilket också är orsaken till att denna teori fokuserats i denna studie.

Beslutsmodeller som den ovan nämnda SJT har enligt Enander (2005) dock kritiserats för att vara för statiska och fokusera enbart en händelse eller ett beslut. Istället menar författaren att flera forskare vill lyfta fram det dynamiska beslutsfattandet för att förstå processen som en individ genomgår när denne utvecklas mot ett allt mer riskmedvetet handlande. Enander (2005) lyfter fram Weinsteins (1988) *PAPM (Precaution Adoption Process Model)* modell (se figur 2) som visar hur en individ kan utveckla ett mer riskmedvetet beteende över tid samt visar hur beslutsfattandet genomgår olika stadier.

Figur 2. Efter Enander (2005), ursprungskälla Weinstein (1988).

Enander (2005) poängterar att modellens kärna är att tanken om vad som påverkar en individ mot ett allt mer säkerhetsmedvetet tänkande kan variera beroende på vilket stadium denne befinner sig på. Exempelvis menar författaren att det som kan få en individ att bli varse om

en risk inte behöver vara samma sak som att få samma individ att bestämma sig för ett visst beteende. Enander (2005) hänvisar till Weinstein, Rothman och Sutton (1998) som har påpekat att en ökad riskupplevelse för egen del kan vara av stor vikt för att en individ ska besluta sig för att handla (gå från stadie 3-5) medan steget till faktisk handling mer påverkas av en tro på att beteendet går att genomföra (gå från stadie 5-6).

Ett av Brunswiks (1955) grundläggande resonemang som Lajksjö (1998) samt Earle och Cvetkovich (1988) lyfter fram är att forskning måste ha samma fokus som individerna som studeras anlägger. Eftersom individer primärt arbetar efter att uppnå vissa mål, samt i sitt beslutsfattande använder vissa strategier och vissa ledtrådar framför andra, måste forskningen också fokusera på att förstå vad individer motiveras av för att förstå hela processen. Därför är motivation att anse som tydligt kopplat till beslutsfattande (Lajksjö, 1998; Earle & Cvetkovich, 1988).

Motivation och risk

Motivation påverkar hur starkt benägen en individ är att utföra en viss handling. Därför kan motivation även ge en fingervisning om huruvida ett riskförebyggande beteende väljs framför ett icke riskförebyggande. Exempelvis kan en individ antingen känna sig motiverad eller inte motiverad att anmäla bristande säkerhet på företaget där denne arbetar, vilket kan få konsekvenser för riskens sannolikhet att inträffa eller konsekvenser om den skulle inträffa (Marmaras & Kontogiannis, 2001).

En grundförutsättning för att vilja vidta säkerhetsåtgärder är att en risk har uppfattats. Medvetenhet och kunskap om risker är därför en förutsättning för att inse att ett behov finns för att vidta säkerhetsåtgärder. Uppfattad beteendekontroll har också en motiverande påverkan. En individ som ser sig ha möjlighet att påverka sin tillvaro och förebygga en eventuell risk, samt har resurser för att på ett fullgott sätt göra detta kommer vara mer motiverad att utföra beteendet (Enander & Johansson, 1999).

Det är alltså viktigt att en individ känner sig motiverad att handla på ett sådant sätt att riskerna reduceras och minimeras. Förståelse för risken eller upplevd kontroll är två viktiga faktorer. Dock kan ett riskreducerande beteende förstärkas om individen upplever emotionellt

engagemang kopplat till risken. Om inte individen upplever detta finns det en möjlighet att denne inte utför några åtgärder. En känslomässig koppling till risken är alltså viktig att skapa, något som bör fokuseras av personer som arbetar med risk (Enander et al., 1993).

Arbetsmotivation

Arbetsmotivation definieras av författarna Katzell och Thompson (1990) som “*a broad construct pertaining to the conditions and processes that account for the arousal, direction, magnitude and maintenance of effort in a person’s job*” (1990, s. 144). Från Pinder (1984) hämtas en annan definition: “*work motivation is a set of energetic forces that originate both within as well as beyond an individual’s being, to initiate work-related behavior, and to determine its form, direction, intensity and duration*” (1984, s. 11).

En av de mest välkända motivationsteorierna är Maslows behovshierarkiska teori. Denna teori utgår från att människan har olika kategorier av behov som måste tillfredsställas i en viss turordning innan ytterligare behovsnivåer kan nås. Den mest basala nivån består av fysiologiska behov som sedan övergår i trygghetsbehov, kärlek, uppskattning, kognitiva behov, estetiska och slutligen självförverkligande (Ahl, 2004).

Enligt Ahl (2004) finns det dock några begränsningar med denna teori. Teorin har till exempel kritiserats av flera forskare för att vara ett resultat av ett laboratorieexperiment och sakna koppling till verkligheten. Maslows synsätt förklarar varför en individ vill eller måste utföra ett beteende men saknar möjligheten att utröna varför en individ väljer ett visst beteende framför ett annat om dessa befinner sig på samma nivå i behovshierarkin. För att förstå detta måste värden och mål kopplas till teorin (Ahl, 2004).

Vrooms motivationsteori

Vrooms (1964) *Expectancy/value-teori* betraktas vara en flervärdesteori som adderat värden och mål för att förklara individers relation till begreppet motivation. Vroom (1995) poängterar att motivation är en process som styrs av individers val”...*a process governing choices made by persons or lower organisms among alternative forms of voluntary activity*” (1995, s. 7). Vrooms expectancy/value-teori klassas av Katzell och Thompson (1990) som en

inre motivationsteori, vilket betyder att den i huvudsak hjälper till att förklara begreppet motivation snarare än att ge exempel på vad en individ motiveras av. Denna teori bygger på förväntningar och är starkt sammanlänkad till en individs upplevelse av valmöjligheter. Valmöjligheterna består i sin tur av tre faktorer; den första faktorn, *valence*, representerar i vilken grad en individ värderar utkomsterna av ett visst val. Den andra faktorn, *expectancy*, representerar huruvida individen uppfattar att denne kan påverka och utföra en viss handling. Den tredje faktorn kraft eller *forces*, betyder att en individs beteende är att betrakta som ett resultat av de krafter med olika riktningar som påverkar en individ i dennes val (Vroom, 1964).

Sammanfattningsvis menar Vroom (1964) att sannolikheten att en individ ska utföra en viss handling är ett resultat av hur högt denne värderar utfallet av beteendet multiplicerat med hur stark tron är att lyckas uppnå det önskvärda beteendet. Om en av faktorerna av individen värderas till noll kommer således summan av alla faktorer att bli noll och inget beteende kommer att utföras. Vroom (1995) vill dock inte själv se sin teori som enbart en teori eller mätinstrument utan uttrycker en önskan om att den istället ska fungera som ett hjälpmedel i diskussionen om motivation.

Att öka riskmedvetenheten

Att förändra en individs beteende och medvetande, mot ett mer riskmedvetet sådant, är inte lätt då stor del av en individs tanke- och handlingsmönster styrs av vanor och tidigare erfarenheter. Att åstadkomma en förändring i handlingar och uppfattning kräver därför ett medvetet tillvägagångssätt (Lajksjö, 1996). Ett sätt genom vilket riskmedvetenheten kan ökas är genom information. Det har visat sig att information ofta väcker engagemang och vilja till förändring men att en effekt av ett sådant momentant engagemang, som information betraktas vara, generellt sett avklingar efter kort tid (Lajksjö, 1998).

Slovic (1999) menar att information som kommer från en individ och/eller myndighet som man har förtroende för tenderar att i större grad påverka en individs riskmedvetenhet på djupet. Information som blir för abstrakt och uppfattas som svår att ta till sig behöver dock inte ge någon påverkan, även om den förmedlas av en förtroendeingivande person, eftersom den hamnar för långt ifrån individens egen kunskapsnivå.

Ett annat sätt att åstadkomma en förändring av en individs riskuppfattning är via så kallad skrämselfpropaganda. Denna teknik bygger på att, genom att utsätta individer för hotfull information, öka riskmedvetenheten och påverka motivationen för ett förebyggande arbete. Vissa studier visar att skrämselfpropaganda kan ha bra effekt om individen upplever sig ha kontroll över risken, vilket betyder att individen som regel redan ska vara bekant med risken som presenteras. Att förändra omedvetna människor med denna teknik är därför inte särskilt effektivt (Enander et al., 1993).

Enander et al. (1993) refererar till Hale och Glendon (1987) som menar att informationskampanjer ofta leder till beteendeförändringar men att effekten av dessa förändringar ofta avstannar efter några månader. Praktisk träning däremot har visat sig ha bättre effekt. För lite forskning är gjord enligt författarna för att några tydliga samband ska kunna uppvisas, dock tyder mycket på att ett praktiskt deltagande med konstruktiv feedback är ett effektivt sätt för att uppnå ökad riskmedvetenhet.

Det är viktigt att individer har en så realistisk bild som möjligt beträffande risker, framför allt de som arbetar med att fatta beslut om dessa risker. Dock menar vissa forskare (se exempelvis Hellsöy med flera, 1998, samt Hale och Glendon, 1987, i Enander, 2005) att ett högt pris för ökad riskmedvetenhet kan uppkomma då en individ känner ökad oro och osäkerhet på grund av sin ökade kunskapsnivå. Ett visst mått av osårbarhets känsla är enligt Enander (2005) därför nödvändig att bevara för det egna välbefinnandets skull.

Syfte och avgränsningar

Studien har som syfte att *undersöka psykologiska påverkansfaktorer på riskmedvetenhet vid beslutsfattande inom området fysisk planering hos stadsarkitekterna i Dalarnas Län. Dessutom är ambitionen att se hur denna riskmedvetenhet skulle kunna förbättras.*

Med *psykologiska påverkansfaktorer* avses i denna uppsats dels vad som påverkar stadsarkitekterna i deras arbete och dels hur de själva ser på sin möjlighet till påverkan i sitt yrke. Stor tonvikt läggs vid motivationens påverkan på riskmedvetenhet.

Riskmedvetenhet har i denna uppsats den sammanvägda betydelsen av att kunna se och identifiera de risker som berör ens arbete, att kunna avläsa vilken information och vilka ledtrådar som behövs för att kunna bedöma riskerna, samt att kunna se sina egna handlingsmöjligheter för att kunna kontrollera och/eller förebygga riskerna.

Beslutsfattandet som avses i denna uppsats är stadsarkitekternas arbete med att sälla ut och behandla information gällande planärenden samt hur dessa förslag till beslut sedan presenteras. Således kommer inte politikernas beslutsfattande, de som slutligen antar eller inte antar en detaljplan, att fokuseras.

Denna uppsats har en arbets- och organisationspsykologisk ansats. Med detta menas att stadsarkitekterna studerats utifrån deras roll på arbetsplatsen, vilket i detta fall bygger på tolkning av deras utsagor. Fokus har alltså inte legat på hur stadsarkitekternas livssituation ser ut eller vilken teknisk kompetens de har om vissa risker och riskhantering etc. Främst har deras arbete med detaljplaner inom området fysisk planering fokuserats. Avgränsningar gällande fysisk planering har gjorts därför att basen för diskussion om risker som generellt sett påverkar stadsarkitekterna troligtvis annars hade blivit allt för omfattande. Den inledande beskrivningen av ett planärendes beredning, stadsarkitekternas roll i en kommun samt vem som bär ansvaret för den fysiska planeringen är tänkt som bakgrundsinformation för att skapa förståelse hos läsaren för stadsarkitekternas roll och deras arbetssituation. Teorierna om fysisk planering och ett planärendes beredning kommer inte att utvecklas vidare i arbetet och kommer således inte heller att analyseras i diskussionsavsnittet.

Avgränsningarna i denna studie har inte bara kommit att beröra definitioner av valda begrepp utan också vilka teorier som berörs och vilka teorier som så småningom ligger till grund för dataanalysen. Författaren har genom inläsning på området valt att fokusera viss forskning samt sorterat ut ett antal teorier som ligger till grund för behandling och bearbetning av det insamlade materialet. Nedan följer författarens resonemang angående på vilka grunder vissa teorier valts ut.

I denna uppsats omnämns exempelvis flera teorier inom beslutsfattande. Även om olika modeller och skolor presenteras så vill författaren se att dessa tillsammans bidrar till att närma sig området beslutsfattande, det vill säga att flera teorier kan komplettera varandra. Så

som Fredholm och Åström (2006) beskriver så ska de olika skolorna inte ses som konkurrenter utan snarare som komplement för att förstå beslutsfattandets olika komponenter. Tidspressens och stressens betydelse är en annan faktor som diskuteras kopplat till området beslutsfattande. Området stress är dock inget som i denna uppsats kommer att utvecklas ytterligare på grund av att uppsatsen då skulle ha blivit allt för omfattande. Tidspress finns med som en av de övriga psykologiska påverkansfaktorer som har direkt sammankoppling med beslutsfattande och motivation.

Gällande riskarbete presenteras bland annat Slovics (2000) teorier om riskperception. Denna utgångspunkt har valts därför att den enligt flera författare anses vara av stor betydelse för riskperceptionsforskningen och därför att flera författare (se exempelvis Enander, 2005 och Lajksjö 1996) anser att Slovics (2000) teorier är viktiga för att förstå hur individer kan tolka och avgöra risker.

Strömgrens (2006) tre aktörer inom riskarbete; säkerhetsivrare, riskförnekare och risklikgiltiga är enligt honom själv en grov kategorisering av aktörer som påverkar riskarbetet inom en kommun. Författaren anser dock att de förtydligar och konkretiserar problematiken som kan uppstå när olika perspektiv återfinns, och framför allt när olika perspektiv återfinns inom en och samma grupp. De tre kategoriseringarna ska i denna uppsats ses som ett bidrag till att fördjupa och förtydliga diskussionen om perspektiv och perspektivproblematik.

I denna uppsats behandlas även Vrooms (1964) valence/expectancy-teori. Inom området arbetsmotivation finns en uppsjö teorier där säkerligen flera skulle vara applicerbara på denna uppsats. Dock fann författaren kombinationen mellan denna motivationsteori och Slovics (2000) riskperception, Earle och Cvetkovichs (1988) SJT-modell, och Weinsteins (1988) PAMP-modell vara intressant sett utifrån uppsatsens syfte. Likaså ger en analys av Vrooms (1964) teori ett tydligt svar på hur lätt det är att en handling ej utförs om någon av de tre kategorierna inte är uppfyllda. Detta ger enligt författaren en fingervisning om problemet med att inte beakta motivationens påverkan på riskhanteringsarbetet. Slutligen diskuteras även olika perspektivs påverkan på motivationen för att arbeta med risk. Lajksjö (1996) utökar också diskussionen om inifrån- kontra utifrånperspektiv på risk, vilket enligt författaren gör kopplingen mellan perspektivproblematiken och motivation än tydligare.

Metod

Undersökningsgrupp

Undersökningsgruppen i studien utgjordes av stadsarkitekterna inom Dalarnas län. Gruppen arkitekter med samhällplaneringsansvar bedömdes vara intressant för att de dels har en komplex roll i och med planärendenas beredning och dels har en övergripande förståelse för respektive kommuns risker och önskad utveckling.

I Dalarna finns 15 kommuner där varje kommun har en ansvarig person för samhällsplaneringen. Under sommaren och hösten 2007 arbetade 13 stadsarkitekter i de 15 kommunerna. Vissa av de mindre kommunerna har en gemensam stadsarkitekt och i fem av kommunerna har stadsarkitekten även rollen som förvaltningschef, eller stadsbyggnadschef som det heter i en kommun. En av de tillfrågade kommunerna saknade stadsarkitekt vid tiden för intervjuerna. Totalt intervjuades 12 av de 13 stadsarkitekterna i länet. Alla intervjuade stadsarkitekter i Dalarnas Län är män i åldern 45-62 år (medelålder 56,3, median 58 år). Tiden som anställd stadsarkitekt i respektive kommun varierar mellan 2-27 år (medel 13,5 år, median 12 år).

Att få fram ett rätt antal intervjupersoner beror enligt Kvale (1997) på vilket syfte undersökningen har. Om antalet intervjupersoner blir för litet blir det svårt att generalisera framtagen data, är antalet istället för stort blir det svårt att hantera och göra mer ingående tolkningar av varje intervju. På grund av detta menar Kvale (1997) att det är svårt att bestämma ett rätt antal undersökningsdeltagare. Hänsyn bör också tas till eventuella tidskrav och ekonomiska begränsningar. I denna uppsats har målet varit att intervjua så många stadsarkitekter som möjligt för att försöka uppnå syftet med studien och söka få en heltäckande bild som gäller för stadsarkitekterna i Dalarnas län.

Instrument/Material

Intervjuerna pågick mellan ungefär 40-65 minuter. De följde inte ett färdigformulerat frågeformulär och kan därför inte sägas vara helt strukturerade intervjuer. Dock hade författaren i förväg ställt upp vissa områden för frågor vilket betyder att intervjuerna kan betraktas som halvstrukturerade. En intervju som är öppen till sin karaktär och inte har som fokus att analysera i förväg uppställda hypoteser beskrivs av Kvale (1997) som explorativ. Dock behöver en explorativ studie inte innebära att författaren går in i studien utan någon som helst förförståelse om ämnet och om de valda intervjupersonerna. Att vara helt blank, det vill säga utan förförståelse, är ett problemområde som livligt diskuterats inom psykologisk forskning. Vissa forskare hävdar att detta är en omöjlighet och inte heller något eftersträvansvärt eftersom vi människor alltid bär med oss någon form av förförståelse, vare sig vi vill eller inte. Andra forskare hävdar att en måttlig, orienterande inläsning på området är en nödvändighet för att kunna genomföra en intervju (Kvale, 1997; Backman, 1998).

Enligt Kvale (1997) grundläggs en betydande del av intervjuprojektet redan innan intervjuerna sker, oavsett om det är fråga om en explorativ- eller hypotesprövande studie. Kännedom om undersökningsområdet och intressanta frågeställningar kan uppkomma genom inläsning av litteratur samt genom att bevista den miljö där området för intervjuerna utspelar sig.

I det aktuella fallet började författaren med en ytlig inläsning av viss litteratur inom ämnet risk och samhällsplanering. Mer fokus lades istället på att försöka bekanta sig med allmän problematik som brukar kunna uppstå gällande arbete med risker inom fysisk planering. Diskussioner fördes med personal på Länsstyrelsen Dalarna som dagligen arbetar med dessa frågor. Detta tillvägagångssätt ansåg författaren vara nödvändigt för att kunna bilda sig en uppfattning om det valda ämnet samt vanliga problemområden. Att inför intervjuerna lära sig brukliga termer samt förstå processen för fysisk planering inom kommunerna ansågs också vara en nödvändighet. Utifrån denna bakgrundsinformation skissade sedan författaren upp några frågeområden. Dessa var: bakgrundsfrågor (så som ålder, kön, antal år på arbetsplatsen), motivation i arbetet, beslutsfattande och motivation, beslutsfattande och risk, arbete med risk samt riskmedvetenhet. För några exakta frågeformuleringar som förekom under intervjuerna hänvisas till bilaga 1.

Procedur

Den första kontakten med stadsarkitekterna togs i juli 2007. Författaren fick genom Länsstyrelsen Dalarna tillgång till mailadresser och telefonnummer till stadsarkitekterna och en förfrågan skickades ut, först via mail. Där frågades om intresse fanns för att delta i studien och en kort beskrivning av studiens syfte, undersökningsmetod och etiska riktlinjer presenterades, se bilaga 2.

Några intervjuer bokades in men eftersom sommarmånader ofta innebär semestertider var flertalet arkitekter inte på plats. En ny förfrågan skickades ut efter ungefär en vecka, även telefonkontakt togs så småningom med dem som uppgett att de var på semester men snart skulle återkomma. Intervjuer bokades med 9 av de 13 arkitekterna och genomfördes under juli och augusti 2007. Övriga arkitekter var vid denna tidpunkt fortfarande på semester. Därför tog författaren beslutet att i slutet på september/början av oktober göra ett nytt försök med resterande fyra arkitekter. Kontakt togs på nytt och tre av de tillfrågade tackade ja och intervjuer bokades in. Den sista arkitekten har sökts, både via mail och telefon, utan resultat.

Intervjuerna skedde i alla utom ett tillfälle på den intervjuades arbetsplats. Miljön var lugn och intervjuerna förblev i regel ostörda. Intervjuerna spelades in och transkriberades sedan. Transkriberingen genomfördes genom att författaren lyssnade på ljudinspelningarna och samtidigt antecknade vad som sades med exakta tidsangivelsen innan. Dock skrevs talspråk om till skriftspråk och enstaka ord utan efterföljande mening eller mummel byttes mot tre punkter i följd (...). Flertalet forskare är eniga om att inspelning och transkribering i stort sett är obligatoriska moment vid genomförandet av kvalitativa intervjuer (se exempelvis Pettersson, 2007, för en sammanställning). Transkribering av intervjuer betraktas generera flera fördelar; det är lättare att komma ihåg vad som sagts, möjlighet finns att göra upprepade tillbakablickar på intervjupersonernas svar samt gör det möjligt att utföra en noggrann analys av svaren. Däremot är transkribering av intervjuer en oerhört tidskrävande process. En annan nackdel med arbetssättet är att en bandspelare kan störa intervjupersonen (Kvale, 1997).

Bearbetning av resultaten har skett genom att författaren först sammanställde de 12 intervjuernas transkribering och sedan gjorde något som liknar det Kvale (1997) kallar för att *skapa mening ad hoc*. Utifrån transkriberingarna försökte författaren finna citat som presenterade liknande åsikter och tankegångar hos de intervjuade. Genom att utgå från syftet:

(Studien har som syfte att undersöka psykologiska påverkansfaktorer på riskmedvetenhet vid beslutsfattande inom området fysisk planering hos stadsarkitekterna i Dalarnas Län. Dessutom är ambitionen att se hur denna riskmedvetenhet skulle kunna förbättras.) så kategoriserade författaren sedan in de olika citaten under huvudrubrikerna som först fick namnet *Psykologiska påverkansfaktorer*, *Riskmedvetenhet* samt *Beslutsfattande*. Dock framkom det snart att intervjupersonernas svar inte enkelt gick att kategorisera in under enbart dessa tre rubriker utan att ytterligare rubriker/teman skulle komma att behövas. De tre huvudrubrikerna har dessutom blivit flera samt ändrat namn efter vad som mer tydligt behandlas under dem.

Exempelvis nämnde flera personer vissa svårigheter som uppkom i arbetet med risk. Följande citat kategoriserades istället under en egen rubrik, som så småningom fick namnet, *Svårigheter i arbetet med risk*, i stället för att komma under någon av de övriga kategorierna. Ett exempel på ett sådant citat som lades under den ovan nämnda rubriken var följande: ”*Svårighet är det väl att tänka på alla risker, man måste tänka i förväg innan det har hänt och då är det lätt att glömma någonting. Det är en svårighet och sen är det svårt att få gehör för att göra någonting i förväg. Det kostar. Så då behöver man kunna motivera det...de här frågorna tenderar ofta att hamna mellan stolarna.* ” IP 5

I vissa fall framhävde intervjupersonerna själva vad de tyckte var intressant eller svårt inom området risk. I andra fall kom dessa funderingar först efter det att frågor ställts. Ett område som de intervjuade gav stor uppmärksamhet var informationsproblematiken. Författaren hade inte på förhand tänkt att detta område skulle vara en så het fråga hos de intervjuade. I takt med att intervjuerna gjordes framkom dock att detta var ett problem som stadsarkitekterna själva lyfte fram och som de kopplade samman med risk. Flera av arkitekterna uttryckte en åsikt som stämmer överens med IP 7: ”*Flödet av information är alldeles för stort. Det är en orgie av information...man måste lära sig att informera mycket kortare, mera ramverk med spelrum, inte så detaljerat. Det finns risk att man tappas respekten när det kommer så mycket och så ofta.* ”

Resultaten har sedan analyserats genom en så kallad *tematisk analys*, något som Bryman (2001) beskriver som ett vanligt tillvägagångssätt vid analys av kvalitativa data. Den tematiska analysen bygger på att forskaren tar fasta på vanligt förekommande ord eller meningar hos de intervjuade, letar efter olika teman, strukturerar upp datan och därefter

analyserar datan kopplat till teorin. Den tematiska analysen rymmer mycket av det Kvale (1997) beskriver som meningsskapande ad hoc. I denna uppsats sammanställde författaren intervjupersonernas svar under rubriker, på ovan nämnda sätt. Analysen av svaren har i huvudsak skett inom dessa rubriker men även jämförelser mellan kategorier har gjorts. Bryman och Burgess (1994) påpekar i Bryman (2001) att de kriterier som används vid identifikation av teman ofta kan vara otydliga vilket gör reliabiliteten vid en kvalitativ databearbetning otydlig. Tematisk analys har också kritiserats för att enbart visa en fragmentiserad bild av intervjupersonernas svar (Bryman, 2001). Dessa problem är något som författaren har försökt vara medveten om och arbetat med. Genom att lyfta citat och presentera dessa under valda kategorier och rubriker har författaren försökt att visa hur denne har tolkat och kategoriserat intervjupersonernas åsikter.

Analysen av datan har sedan arbetats fram i takt med att teorin skrivits, det vill säga att processen mellan teori- och databearbetning har varit iterativ. Utifrån vad analysen av datan visat tecken på har ytterligare litteratur, än den som användes för inläsning av området, sökts. Litteratursökning har i huvudsak skett på Lunds Universitets databas Lovisa, men även databasen för artikelsökning, Elin, har använts. Likaså har delar av Länsstyrelsen Dalarnas litteratur gått igenom. Ord och meningar som *beslutsfattande*, *risk*, *arbetsmotivation*, *risker vid samhällsplanering/fysisk planering*, *beslutsfattande vid risk*, *riskperception*, samt olika kombinationer av ovan nämnda ord användes inledningsvis vid litteratursökningen. Utifrån de böcker och artiklar som återfanns gjorde författaren en övergripande inläsning och därefter gjordes urval av litteraturen. Urvalet byggde framför allt på litteratur som angav ett beteendevetenskapligt fokus på risker och beslutsfattande och således sållades mer tekniskt hållen litteratur bort. Genom de böcker och artiklar som valdes ut fann författaren ytterligare litteratur. Vissa författare refererade ofta till en och samma författare, ofta en aktiv forskare inom området, som i vissa fall utmålades som förgrundsfigur inom riskforskningen. När så var fallet valde författaren att även söka efter dessa originalkällor för att få mer förståelse för den grundläggande forskningen och vad den banat väg för. Ett antal sökningar efter denna originallitteratur, däribland litteraturen gällande Social Judgement Theory, återfanns inte inom Lunds Universitets databaser. Därför har även den nationella databasen Libris använts.

Etiska riktlinjer

En undersökning där de intervjuade ombes återge sina uppfattningar och tankar om en faktor som påverkar deras livsvärld kräver enligt Bryman (2001) ett empatiskt förhållningssätt. Det är viktigt att en sådan studie bygger på frivillighet och på intervjupersonernas villighet att delta. För den som deltar ska det kännas bekvämt och meningsfullt att bli intervjuad (Kvale, 1997).

Kvale (1997) diskuterar American Psychological Association (APA)s föreskrifter om etik i samband med kvalitativa undersökningar. De beskriver bland annat att det centrala syftet för all samhällsvetenskaplig forskning är att skapa kunskap som kan förbättra människans situation och skapa ökad välfärd för individer. De etiska föreskrifterna är på ingalunda sätt något som enbart ska diskuteras i en del av undersökningen. De ska enligt Bryman (2001) genomsyra hela arbetet, från planeringsstadiet till avslutande diskussion och presentation av resultatet. Grundläggande forskningsetiska aspekter rör konfidentialitet, information och samtycke. I de fall som konfidentialitet har avtalats med den intervjuade ska forskaren avkoda materialet tidigt i processen så att det inte är möjligt att koppla samman en viss intervjuperson med ett visst svar. Endast forskaren ska veta vilken intervjuperson som avlagt vilket svar. Informerat samtycke är en annan viktig empatisk handling och betyder att intervjupersonerna informeras om undersökningens syfte, tillvägagångssätt samt eventuella risker och/eller fördelar som kan förknippas med deltagande i undersökningen. Likaså ska intervjupersonerna informeras om att de deltar frivilligt (Bryman, 2001; Kvale, 1997).

Författaren har arbetat för att uppnå dessa tre grundprinciper. Intervjupersonerna informerades tidigt om studiens syfte, tillvägagångssätt och vilka krav författaren ställde. Det vill säga att intervjupersonerna behövde avsätta ungefär en timme till intervjun samt acceptera att intervjun spelades in och att citat skulle komma att användas. Frågetecken angående dessa föreskrifter uppstod inte vid något tillfälle. Datamaterialet som samlades in avkodades genast och har sparats på författarens dator utan någon koppling till vare sig namn eller uppgifter om vilken kommun den intervjuade tillhör. Det avtalades också om att intervjupersonerna skulle få ta del av uppsatsen innan den blev offentliggjord. Således har författaren skickat ett utkast till alla intervjupersoner innan opponeringen ägde rum, detta för att de skulle få chans att ta del av de utskrivna intervjuerna samt efterföljande analys innan uppsatsen blev offentliggjord.

Resultat

Här presenteras resultaten av de 12 intervjuerna. När flera intervjupersoner uttryckt samma åsikt har författaren valt att sammanställa dessa åsikter i en sammanfattande text. Utskrivna citat har använts för att förtydliga vissa ställningsstaganden. De har skrivits i kursiv stil, med numret på intervjupersonen (IP), efteråt.

Uppfattning om arbetssituation

Intervjuerna inleddes oftast med en diskussion om hur stadsarkitekterna uppfattade sin arbetssituation och sin yrkesroll. De nämnde att det var mycket som var positivt i arbetet som stadsarkitekt och att det fanns flera olika anledningar till trivsel på arbetsplatsen. Möjligheten till personlig och samhällelig utveckling, mångfalden i arbetet, att ha kontakt med många människor, möjlighet att vara kreativ och lösa problem samt att få en helhetsbild över kommunens utveckling var några förekommande positiva faktorer som nämndes.

Så gott som alla intervjupersoner var överens om att de ständigt var stressade och deras arbetssituation ofta hårt pressad. Känslan av att inte räcka till, att inte hinna med allt var något som nämndes av flera. Flera av de intervjuade hade eller hade haft stressrelaterade sjukdomar, några hade dessutom varit sjukskrivna längre perioder på grund av detta. Tidspressen i planärendena var en annan negativ faktor som flera tog upp, samt svårigheten att komma ihåg att behandla ett planärendes alla komponenter vid beredningen.

De som är både stadsarkitekter och förvaltningschefer/stadsbyggnadschefer på samma gång menade att det kunde vara både bra och dåligt att inneha båda rollerna. Bra, med tanke på att möjligheten till påverkan blir stor och överblicken över verksamheten då också blir god. Dåligt eftersom mycket fokus och energi måste läggas på budget och personalfrågor. Genom detta tvingas arkitekterna att göra avkall på sin roll som stadsarkitekt och samhällsplanerare. De som är både stadsarkitekter och förvaltningschefer nämnde också att fokus på senare år hade flyttats och att det idag mer var chefsrollen som upptog mest tid.

En intervjuperson sa: ” När jag började vara förvaltningschef fanns det mer folk att tillgå som hjälp. Den biten har ju växt, växt, växt så kanske 40% av min tid går åt att vara chef. Det är kul när det går uppåt men när man ska skära ner och skära ner så är det inte så lätt.” IP 8

Påverkansmöjlighet, erfarenhet och beslutsfattande

De flesta av de tillfrågade arkitekterna upplevde sig ha stor möjlighet till påverkan i sitt yrke, både gällande utformningen av detaljplanerna samt genom att de upplevde förtroende hos politikerna. Flera påtalade att de kunde arbeta relativt fritt så länge det inte kostade för mycket pengar eller tog för mycket tid. Hur stor deras handlingsfrihet blev styrdes enligt några i första hand av det förtroende som de byggt upp gentemot politikerna, vilket ofta upplevdes komma genom erfarenhet inom yrket. Vissa nämnde att de, nästan förutsättningslöst, kunde lägga fram förslag till beslut som nästan alltid gick igenom. ”Ibland blir jag nästan lite rädd att vi har så stort förtroendekapital...” IP 9

Arkitekterna beskrev sitt dagliga arbete och beslutsfattande på olika sätt. Det som ofta skiljde dem åt var beskrivningar om prioriteringar och huruvida alla aspekter av ett ärende kunde behandlas eller ej. Arkitekterna var överens om att deras möjlighet till påverkan var stor och att de i många fall kunde lämna förslag till beslut som sedan gick igenom.

De var också i huvudsak överens om att erfarenheten spelade stor roll för hur de fattade beslut. Flera av de med lång erfarenhet inom yrket påtalade att erfarenhet var något positivt och att det var tack vara denna som de blivit mer effektiva och till exempel hade lättare att sälla bland all information som behövde behandlas. ” Det är svårt att hinna läsa in sig på nya direktiv innan det faktiskt lagstiftas. Ju mer man får titta på desto mer. Jag tycker att det är svårt, det handlar också om erfarenhet. Till syvende och sist är det erfarenheten som avgör där också...men det finns negativa aspekter av erfarenhet också, att fastna i hjulspår.” IP 8

Erfarenheten påverkade också hur ingående stadsarkitekterna följde de nya direktiven och informationen som kom. ”Det här med fokuseringar, det kan man också när man har varit med länge, fokus flyttar från en fråga och så byts det efter ett tag...Ibland är det

” samhällsfenomen och ibland är det personfrågor...Det gäller att skala bort ytterligheterna. ”
IP 10

Under några av intervjuerna diskuterades om beslutsfattandet grundade sig på sannolikhet eller konsekvens i frågor gällande riskhantering. Båda åsikterna återfanns även om de flesta ansåg att det oftast var konsekvenserna som fokuserades. *”Jag fokuserar på konsekvenserna, sannolikheten är för mycket statistik för mig. Ta en tankbil som om någon anledning välter vid (X). Fredag eftermiddag. Tusentals människor måste evakueras omedelbart. Hur kul är det? Och hur enkelt är det? Allt kan blåsa iväg på nolltid”* IP 6. I en annan intervju uppkom funderingen om det är så att man vid en känd risk fokuserar på sannolikheten och vid en okänd mer fokuserar konsekvenserna.

Perspektivproblematiken

Även om de flesta upplevde att de hade stor möjlighet till påverkan så sa flertalet att de hade upplevt att de någon gång blivit överkörda av politikerna, eller att politikerna fattade sitt beslut innan stadsarkitekterna ens blivit tillfrågade. *”Ibland sker besluten uppe i det låsta rummet där de i princip har kommit överens om att det är så här det ska vara.”* IP 3

”Politiker...ibland bryr de sig inte. De vill göra någonting oavsett vad man säger. De vill släppa fram någonting som man inte tycker är särskilt lämpligt...det kan vara olämpligt på grund av läget. En bensinstation i närheten av bebyggelse till exempel, det kan släppas fram även om det är olämpligt...eller ett beslut om en etablering som kanske inte är så lämplig på sikt men som de boende i sig kanske inte är medvetna om”. IP 5

Vissa av de intervjuade påtalade detta som ett ständigt problem, andra såg inte att det hände så ofta och att de, i de fall då det inträffade, kunde lämna in en tydlig motivering och förklaring att de inte var ense med politikerna och på så sätt känna att de hade ryggen fri. Att politikerna körde över stadsarkitekterna och beredningen av ärendena kunde enligt de intervjuade innebära vissa risker eftersom alla områden då inte blev genomgångna ordentligt. Oftast upptäcktes felaktigheter av olika instanser längre fram i ärendeberedningen vilket ibland gjorde att planerna inte gick igenom *”...och då visar det att vi tjänstemän från början hade rätt.”* IP 9.

Vissa av de intervjuade ansåg att politikerna hade liten eller ibland ingen förståelse, för området samhällsplanering. Ibland uppfattades det som bra eftersom arkitekterna då kände att de hade än större handlingsfrihet. En del av arkitekterna tyckte dock att det var frustrerande att de inte förstod. *”Ibland undrar jag om allmänheten vet vilka politiker de valt, det finns ju en risk med att de fattar konstiga beslut.” IP 2.* Värre än avsaknad av kunskap om samhällsplanering var enligt arkitekterna i de fall där politikerna saknade intresse för planeringsfrågorna. *”De kan sitta och säga: ja men låt honom bygga, han blir ju så ledsen annars, fastän de precis har lyssnat på ett föredrag på 10 minuter om att det enligt lagen inte går att bygga där.” IP 1*

Några av de intervjuade tyckte också att det fanns en uppenbar risk med att politikerna saknade kunskap och/eller intresse för planeringsfrågorna. *”Jag tror att riskerna ökar ganska väsentligt att de fattar olämpliga beslut när de inte lyssnar på sådana som kan planering...”,* *”Kunskapsnivån hos politikerna är låg. De har ingen kunskap i de här frågorna.” IP 12*

Samarbetet med Räddningstjänsten inom respektive kommun fungerade enligt vissa arkitekter bra och enligt andra dåligt. *”Räddningstjänsten har gjort en riskanalys över kommunen. Här i kommunen har samarbetet och informationsutbytet inte fungerat särskilt bra. Det har varit dåligt intresse och det är kanske för att man inte uppfattar det som sannolikt (att något skulle kunna hända). Sen har alla fullt upp med det egna, med det dagliga så att säga...Därför finns det en risk att dessa frågor blir bortglömda. Många är medvetna tror jag, men sen gäller det också att göra någonting.” IP 5*

De flesta ansåg att relationen till Länsstyrelsen också fungerade väl och att möjligheten att rådfråga Länsstyrelsen vid behov var god. *”Länsstyrelsen är en medspelare fast många tycker att Länsstyrelsen är en motspelare. Jag vet att Länsstyrelsen inte håller med om flera frågor. Vi har olika synsätt och det är inte bara fel, det är intressant. Har man inte olika synsätt får man aldrig igång en diskussion.” IP 6*

Ett fåtal av de intervjuade uppfattade Länsstyrelsen som ett hinder och som en instans som mer eller mindre betraktades som en motspelare. Ofta berodde detta enligt dem själva på att kommunen och Länsstyrelsen inte talade samma språk och att det då uppstod kommunikationsproblem, men även ord som *”fast i regler”* och *”byråkrati”* användes av

dessa intervjupersoner för att beskriva Länsstyrelsens arbetssätt. *”De tors inte använda sin kunskap i en dialog utan man faller tillbaka på ramar och regelverk. Det behövs kunskap för att föra utvecklingen framåt, det behövs ingen kunskap för att säga nej till allt.” IP 7*

Stadsarkitekternas arbete med risk

Generellt uppfattades risker vara någonting som fanns inom respektive kommun men som oftast inte ledde till att någonting inträffade. Vissa av de intervjuade menade att de hade god kännedom om vad de ansåg vara aktuella risker inom kommunens gränser och att de kände sig trygga med den kunskapen. Vissa påtalade att de, när de hörde om kriser och katastrofer på TV, omsatte den informationen till hur det hade kunnat se ut om samma sak inträffade på hemmaplan. Översvämningsrisk, rasrisk och klimatproblem var exempel på sådan information som inhämtats och som gett påverkan på känsla av aktualitet och förändrat arbetssätt gällande risker. Ofta sa dock de intervjuade att rapporteringen på TV gällde risker som inte skulle kunna inträffa i deras kommuner och att det därför inte påverkade det dagliga arbetssättet och tänkandet runt risker. Få av de intervjuade sade sig ha några egna erfarenheter som påverkade hur de idag hanterade riskfrågor. Översvämningar och trafikolyckor, både inom och utanför kommungränsen, var de exempel som i enstaka fall nämndes.

Någon nämnde att dennes kunskap om risker och medvetenhet var god men att återigen politikerna inte tog risker som inträffade utanför kommunen till sig. *”Om det inträffar saker utanför kommunen så är det klart att det kan påverka medvetenheten. Vi som tjänstemän inser nog och översätter riskerna hit, vi försöker tänka på säkerheten, medan politikerna förringar den...De har väldigt lätt att förringa riskerna. De bedömer det som inte sannolikt att något skulle inträffa, vi tänker mer på både och, både sannolikhet och konsekvenser. Vi tänker på konsekvensernas storlek men även på sannolikhet. En sak som sägs ska hända om 100 år kanske händer om 5 år igen.” IP 12*

”...Därför har jag även taktik när det gäller att lägga fram riskerna. Det som jag på förhand vet kommer att möta motstånd kan jag välja att lägga på is, tills det finns bättre tillfällen. Det är en risk i sig men jag tror att det ibland är det enda möjliga. De lyssnar ju i alla fall inte så ska man få dem att åstadkomma något så...” IP 1

Svårigheter i arbetet med risk

Flertalet av arkitekterna uppfattade det som svårt, ibland omöjligt, att behandla alla aspekter i ett planärende. Även riskaspekten sågs av dessa som en sak i mängden, som ibland behandlades mer och ibland mindre utförligt. *”Svårighet är det väl att tänka på alla risker, man måste tänka i förväg innan det har hänt och då är det lätt att glömma någonting. Det är en svårighet och sen är det svårt att få gehör för att göra någonting i förväg. Det kostar. Så då behöver man kunna motivera det...de här frågorna tenderar ofta att hamna mellan stolarna.”* IP 5

”Det blir kontroverser om risker också, även om det är frågor som dykt upp ganska sent...vi har gjort det som krävs men inte mer. Och i gränsfall har det snarare blivit så att vi inte har gjort någon riskanalys, än att vi fokuserat på det...ofta på grund av tidsbrist helt enkelt.”

IP 9

En tydlig riskfaktor som i stort sett alla arkitekter nämnde var just tidspressen kopplat till risk. Att tvingas stressa igenom planberedningen för att politikerna snabbt ville godkänna en plan var något som enligt alla intervjuade innebar en stor risk. *”För det första så är tiden så knapp att det händer att något får stryka på foten. Ibland missar man problem som kan uppstå sen och som man hade kunnat vara förutseende och se om man hade haft mer tid.”* IP 3

”Riskerna att vi gör missar de ökar väsentligt när vi är för lite folk. Visst har det hänt att vi gjort tabbar i bygglovsärenden...risken finns ju alltid att det blir tabbar även i planfrågor.”

IP 12

Informationsproblematiken

I dagsläget var så gott som alla rörande överens om att det kom för mycket information från myndigheter med flera som stadsarkitekterna var tvungna att ta hänsyn till i sitt arbete. Detta upplevdes försvåra beslutsprocessen i arbetet med fysisk planering. *”Hela tiden nya saker som ska vägas in och som man ska ta hänsyn till. Nya aspekter...hela tiden nya saker som läggs på varandra. Om man inte klarar av att dra slutsatser om detta så drabbas man lätt av*

en innehållströtthet. En mättnad. Måste jag verkligen klara av att hantera alla de här frågorna i varje detaljplan?” IP 9

”Flödet av information är alldeles för stort. Det är en orgie av information...man måste lära sig att informera mycket kortare, mera ramverk med spelrum, inte så detaljerat. Det finns risk att man tappar respekten när det kommer så mycket och så ofta. Idag står det skrivet hur hörnet (visar på bordet) ska vara rundat...det är helt omöjligt att hålla reda på alla regler som finns. Flödet är helt enormt.” IP 7

”Jag hinner inte med de nya råd och rön som kommer. Vi får information från Länsstyrelsen Dalarna då och då, det mesta lägger jag i pappersinsamlingen, och så vissa grejer som jag tycker ja, det där är nog viktigt...jag prioriterar mina hjärtefrågor...jag tror att de på Länsstyrelsen är medvetna om att vi inte hinner.” IP 2

Dessa citat speglar vad så gott som alla stadsarkitekter tyckte om informationsflödet som pågick. Vissa påtalade också tydligt att det fanns risker med att informationsflödet var så massivt och obegränsat. *”Ett, tu tre så gör man något fel när man inte kan ta in allt. Men visst, med det här flödet av bestämmelser och regelverk som finns så ökar riskerna för att man missar något.” IP 7*

Flera av intervjupersonerna nämnde att de, genom sin erfarenhet, kunde sålla ut det viktigaste i informationen som kom in och därigenom kunde undgå att behandla all information. Två av intervjupersonerna uppgav dock att de inte såg det som ett problem med all mängd information som strömmade in. En av dem sa till och med att det var den nya informationen som var det roliga i arbetet, att den fick intervjupersonen att lära om och tvingas tänka på nya sätt.

Riskuppfattning, motivation och riskmedvetenhet

Synen på risk skiljde sig åt mellan de olika arkitekterna. De valde olika begrepp när de pratade om risk och poängterade vissa risker framför andra. Flera nämnde översvämning och trafik som två huvudrisker som de behövde ta hänsyn till i sitt arbete. Sociala risker, segregation, utflyttning, brand och miljö nämndes också kopplat till diskussionen om risk.

Relationen till politikerna samt övriga aktörer som var inblandade i planärendenas beredning framstod i vissa fall också som en risk (se citat under *Påverkansmöjlighet och beslutsfattande*), och likaså den tydliga tidspressen i arbetet (se citat under *Svårigheter i arbetet med risk*). Några tyckte att riskerna var tydliga, andra uppfattade dem som oklara:

"...Otydlighet vilka riskerna är, ej klart från gång till gång. Det finns dessutom massa miljömål som man ska uppfylla och det är vi ganska dåliga på." IP 3

Alla arkitekter uppfattade sig vara riskmedvetna, några mer och andra mindre. De som ej ansåg sig vara riskmedvetna menade att detta var ett resultat av att det var omöjligt att ta hänsyn till alla aspekter i ett planärende, riskaspekten inkluderad. Vissa sa att de var mer medvetna nu jämfört med tidigare för att de uppfattade att riskfrågorna lyfts fram i ljuset på senare tid. Planerna analyserades oftare ur ett riskperspektiv idag till skillnad från vad som gjordes för några år sedan.

En del av de tillfrågade tyckte att riskerna fokuserades allt för mycket. *"Ibland kan jag tycka att det kan gå till en viss överdrift när man börjar gå ner och leta risker överallt. Ibland kan jag känna att, man kan väl säga så här, att det får inte bara bli risk och säkerhet som styr planeringen." IP 4*

"Om man hävdar att man ska diskutera riskerna i varenda detaljplan. För det första kan man inte behandla alla risker i varje detaljplan. Man kan inte bestämma, det är ett faktum att man inte kan lösa alla risker genom planer...jag tycker att det är överdrivet. Att man måste göra det i varje plan, bara för ordningens skull så ska det vara en lucka där risker behandlas...det går onödigt krut på att gå in på att bedöma riskerna. Jag tror att det här är ett ord som har gällt nu i några år, det är en del som alla andra delar, det kommer annat som löser av sen." IP 10

Några av arkitekterna uppfattade riskfrågorna som något som lyfts fram extra mycket under de senare åren och sa att intensiteten i diskussionen kring risk och säkerhet skulle komma att minska så småningom. *"...Sen är det klart att det går mode i det här. Om jag ska raljera lite så kan jag kalla det här med risk och säkerhet för årets Paris-mode...men det är bara att gilla läget. Har man varit med länge så vet man att det kommer flugor och moden som sedan trappas ner." IP 8*

Andra hävdade bestämt att det inte var fråga om en trend utan att kraven på det mesta ökade, och i takt med det även kraven på risk- och säkerhetsbearbetning. Dessa personer såg att riskerna borde vara en naturlig del av planeringsarbetet och något som borde ligga i varje stadsarkitekts intresse att behandla. *”Risken är en del i planeringsarbetet. Det handlar alltid om bedömningar. Man måste kunna ta en kalkylerad risk. Begränsningar säger folk, att det hämmar kreativiteten, och jag säger tvärtom. Om du har begränsningar ställer det högre krav på kreativiteten. Det triggas mig att lösa dessa begränsningar och problem som uppstår...den som har de bästa argumenten vinner. Litegrann så kan det vara i sådana här sammanhang, någon form av hjärnornas krig.” IP 6*

Ytterligare några såg inte riskfrågan som någonting som behandlades separat i detaljplaneärendena utan att de ingick som en naturlig del, som en bakgrund till alla detaljplanernas områden. *”Jag tror inte att man arbetar konkret med just den frågan utan jag tror att det är intuitivt. Det ingår intuitivt i arbetet med planer tror jag.” IP 12*

Ökad riskmedvetenhet

De flesta av stadsarkitekterna uppfattade att ansvaret om risker låg hos dem. Att det var deras uppgift att se till att riskerna analyserades och behandlades grundligt. Andra menade att det var de som sedan granskade planerna som också skulle se till så att allt var behandlat. *”Man är ju lite av en administratör, man försöker ju samla in vad som gäller. Då får man ju in synpunkter på detta från de som är duktiga på risker, från dem som ska bevaka det till och med. Länsstyrelsen är duktig, deras uppgift är ju att bevaka miljö, hälsa och säkerhet, mellankommunala intressen också.” IP 11*

Det rådde delade meningar om huruvida riskmedvetenheten hos stadsarkitekterna var tillräcklig eller inte. Vissa ansåg att den borde ökas och att detta kunde ske genom att exempelvis upprätta en checklista. Att ha en mall med olika riskområden som skulle bockas av allt eftersom skulle underlätta arbetet menade dessa intervjupersoner. Några av de andra intervjuade sa istället att detta var helt fel arbetssätt. Att ha ytterligare en mall, ett ramverk att ta hänsyn till, skulle enligt dem inte förbättra medvetenheten utan enbart bli ett till ”måste”. *”Det är i tillvaratagandet av medvetenheten, att omsätta medvetenheten om risker i det dagliga arbetet, det är där det brister.” IP 9.*

”Medvetenheten om riskerna har inte ökat, rutinerna har inte förbättrats...det hade varit mycket bättre att förbättra någon rutin eller öka medvetenheten på något sätt...” IP 7 Dessa intervjupersoner uttryckte att det istället var viktigt att riskmedvetenheten integrerades i allt arbete som skedde. Det ansåg att det var mycket viktigare med en ökad medvetenhet istället för att en pärm om riskhantering skapades.

Under intervjuerna framkom att det inom Dalarnas län finns informellt upprättade grupper, uppdelade på Norra, Södra och Dala Mitt-området, som var och en träffas några gånger om året för att diskutera allehanda frågor. Dessa möten var enligt alla tillfrågade ett bra sätt att få råd och stöd av andra personer med samma typ av arbetsuppgifter. Eftersom stadsarkitekterna ofta är ensamt ansvariga och det inte finns någon inom samma kommun med samma ansvarsområde så upplevdes dessa träffar som mycket värdefulla. Inom länet består den norra gruppen av stadsarkitekterna från Malung, Mora, Älvdalen, Orsa, Rättvik, Leksand, Gagnef och Vansbro, vilka träffas fyra gånger per år. Den södra gruppen med Avesta, Hedemora, Ludvika och Smedjebacken träffas likaså den fyra gånger per år. Sedan finns det även en mer formell grupp, Dala mitt, där kommunerna Ludvika, Säter, Borlänge, Falun och Gagnef ingår och som träffas två gånger per år.

Diskussionen uppkom i flera av intervjuerna huruvida dessa informella grupper även skulle kunna vara en bra bas för att behandla riskfrågor och riskmedvetenhet vid fysisk planering. De flesta av de tillfrågade ansåg att detta visst kunde vara ett bra riskforum men underströk på samma gång att det var viktigt att den informella stämningen på mötena behölls. Detta eftersom syftet med grupperna framför allt var att få ventilera problem och tankar och inte att på ett strukturerat sätt lära ny kunskap eller ha fast utformade diskussioner.

Sammanfattning av resultat

Av den tematiska analysen går det att avläsa att det råder stor skillnad mellan stadsarkitekterna i uppfattningen om och behandlingen av risker. Vissa uppfattade risk som något som i huvudsak rörde fasta, objektiva risker, så som trafik, miljö och så vidare. Andra såg att risker i arbetet med detaljplaner mer rörde tidspress i ärendeberedningen, bristande intresse från kommunpolitikernas sida eller informationsflödet som oftast betraktades vara

alldeles för stort. Vissa av arkitekterna ansåg att området runt risk var något som behövdes utvecklas än mer och att det var viktigt att arbeta för att öka riskmedvetenheten inom fysisk planering. Några av de intervjuade nämnde i samband med detta att de informella grupper som fanns ute i länet skulle kunna fungera som bas för diskussion om risker och riskmedvetenhet, så länge den informella stämningen och frispråkigheten behölls. Andra arkitekter upplevde att riskfrågorna redan behandlades tillräckligt, ibland för mycket, och ytterligare några sade att risk nog var en modefluga som skulle komma att trappas ner om några år. Så gott som alla arkitekter upplevde sig dock vara riskmedvetna även om några uttryckte detta mer tydligt än andra. Ofta brast riskmedvetenheten vid fysisk planering enligt dem därför att politikerna antingen inte var intresserade eller inte var insatta i ämnet. I de fall där politikerna varken var intresserade eller hade kunskap om ämnesområdet uttryckte arkitekterna att det fanns en tydlig risk med att besluten skulle komma att fattas på osäkra grunder.

Så gott som alla arkitekter upplevde att de arbetade under ständig tidspress samt att det kunde vara svårt att behandla ett planärendes alla komponenter. Arkitekterna upplevde också att de i de flesta fall hade stor möjlighet till påverkan i sitt arbete, både gentemot politiker men också över sin arbetssituation. Ofta gick deras förslag till beslut igenom och de upplevde i regel att de hade god kontroll över ett planärendes förlopp. Några av arkitekterna menade att det var intressant när det i ett planärendes beredning rådde delade meningar och någon sade att det var en form av "hjärnornas krig", att de bästa argumenten vann. Informationsmängden upplevdes av så gott som alla vara för stor och flertalet uttryckte att det var omöjligt att behandla all inkommande information samt behandla alla aspekter som kunde påverka ett planärende. De var därför tvungna att sälla bland informationen och göra urval. Urvalen gjordes ofta grundade på erfarenhet och i vissa fall premierades hjärtefrågorna framför andra frågor.

Diskussion

Metoddiskussion

Validitet och Reliabilitet

All forskning bör utgå från en medvetenhet om begreppen validitet och reliabilitet. Likaså bör alla forskare vara medvetna om hinder som kan uppstå för att uppnå god validitet och reliabilitet vid genomförandet av en studie. Kvale (1997) diskuterar vikten av *intersubjektiv reliabilitet*, vilket betyder att kodning och tolkning av material ska resultera i liknande svar, oavsett vilken forskare som tar sig an materialet.

Detta är ett problem som är aktuellt i studien eftersom all analys och alla slutsatser som gjorts av materialet utförts av en och samma person. En reliabilitetskontroll hade kunnat göras genom att en annan, oberoende person, genomfört en särskild transkribering och analys av materialet. Dock tror författaren att det skulle vara svårt att finna en person som frivilligt skulle genomföra detta arbete. Att författaren varit ensam i processen kan också innebära en fördel i och med att alla intervjuer och alla intervjupersoner hanterats på samma sätt. Det upplevdes också som lätt att få till stånd en dialog med intervjupersonerna just tack vare att författaren var ensam. Risken finns att samtalen mer fått karaktären av en utfrågning om intervjuarna varit flera till antalet och detta hade enligt författaren även kunnat påverka hur mycket och hur personlig information intervjupersonerna delade med sig av.

Genom att författaren har låtit intervjupersonerna tagit del av uppsatsen och gett dem möjlighet att kommentera arbetet innan det offentliggjordes så går det att se som att en validitetskontroll gjorts. Hade författaren missuppfattat eller, sett ur intervjupersonernas perspektiv, feltolkat resultaten skulle dessa kommentarer kunna ses som kritik mot studiens validitet. Dock har inga sådana ifrågasättande kommentarer återfåtts varför validiteten för uppsatsen, kopplat till intervjupersonernas svar, kan anses vara god.

Generaliserbarhet

Genom att i stort sett alla tillfrågade (12 av 13 arkitekter) tackat ja till att medverka i studien har urvalsförfarandet inte varit komplicerat. Dock hade en markant skillnad i resultatens trovärdighet erhållits om enbart ett fåtal personer tackat ja till att delta i studien. En studie som bygger på frivilligt deltagande är enligt Bryman (2001) förenat med vissa faror. Om enbart vissa personer finner det intressant att delta i en studie om risk och riskmedvetenhet är chansen stor att det just är de som tackar ja som också är intresserade av området.

Genom att intervjua 12 av de 13 stadsarkitekter som var verksamma i Dalarna under 2007 anser författaren att en god överblick över stadsarkitekternas åsikter och tankar har uppkommit. Generaliserbarheten för Dalarnas län anses därmed vara god. Problemet kvarstår dock huruvida det är möjligt att dra generella slutsatser för flera län i Sverige. Resultaten visade att gruppen stadsarkitekter inte är att betrakta som homogen gällande sin riskmedvetenhet och det förekom stora skillnader mellan de individer som deltog i studien.

Som Bryman (2001) skriver kräver en heterogen population att ett stort urval görs för att resultatet ska vara generaliserbart för hela populationen. Skulle resultatet försöka generaliseras för hela Sveriges stadsarkitekter tror därför författaren att det skulle vara förenligt med vissa problem. Varje län i Sverige skiljer sig mycket åt gällande storlek, befolkningsmängd, antal kommuner, tätorter, aktuella risker med mera och stadsarkitekterna kommer med all sannolikhet att uppvisa stora skillnader. Därför anser författaren att det är svårt att genom denna studie utkristallisera generella företeelser som gäller för fler stadsarkitekter än de som är verksamma i Dalarna. Förhoppningen finns dock att resultaten ska leda till en ökad förståelse för hur stadsarkitekter kan uppfatta risker och hur deras riskmedvetenhet kan ser ut.

Kritisk granskning av metodval

Den valda metoden för denna uppsats har varit halvstrukturerade intervjuer och att göra dessa utifrån en explorativ ansats. Att välja ett annat tillvägagångssätt, som exempelvis strukturerade intervjuer eller frågeformulär, är något som författaren reflekterat över men valt att avstå ifrån. Då syftet med studien var att undersöka psykologiska påverkansfaktorer på riskmedvetenhet vid beslutsfattande inom området fysisk planering hos stadsarkitekterna i

Dalarnas län samt se hur denna riskmedvetenhet skulle kunna förbättras, fann författaren att en helstrukturerad intervju skulle ha varit svår att genomföra för att uppnå syftet. En strukturerad intervju med en viss ordningsföljd på frågorna samt få öppna frågor får enligt Bryman (2001) lätt mer karaktären av ett muntligt sätt att besvara ett frågeformulär och ger svårigen en mer grundlig information om en individs uppfattning om sin livssituation. Som ett tillägg till detta argument menar Enander och Johansson (1999) att den kvalitativa riskperceptionsforskningen ofta har kritiserats för att inte vara tillräckligt öppen och mångfacetterad. När studier om individers riskperception genomförts har de ofta byggt på ett i förhand utarbetat formulär med redan definierade risker och därför har det varit svårt att ta del av vilka risker individer oroar sig för egentligen. Möjligtvis hade ett strukturerat frågeformulär dock kunnat resultera i fördelen med att det gått att avläsa kausala samband mellan vissa frågeområden. En helt ostrukturerad intervju var också något som författaren ventilerade. Dock ansågs en sådan metod vara svårförenlig med att samtidigt försöka besvara syftet med uppsatsen. Eftersom uppsatsen skrivs på uppdrag av Länsstyrelsen Dalarna, vilka önskade få svar på vissa områden, var därför en adekvat hållning till syftet viktigt.

Mot bakgrund av detta samt genom att författaren var intresserad av hur intervjupersonerna själva valde att belysa begrepp som exempelvis risk och riskmedvetenhet, utan att någon specifik definition i förväg gavs, så ansågs halvstrukturerade intervjuer vara den bästa metoden. Författarens önskan var att förstå de intervjuades åsikter ur deras perspektiv, det vill säga anlägga ett som Kvale (1997) beskriver öppet fenomenologiskt förhållningssätt. En sådan studie står alltid i nära relation till forskaren som genomför den. På grund av detta har kvalitativ forskning ofta kritiserats för att vara allt för subjektiv. Likaså har forskningen ofta kritiserats för att sakna transparens, det vill säga information om hur en undersökning initierats, planerats och genomförts, (Bryman, 2001).

Även under själva intervjutillfället finns det aspekter som kan påverka en studies validitet och reliabilitet vilket är något som forskaren bör vara medveten om. *Social önskvärdhet* är ett exempel på ett sådant begrepp som är relevant att känna till. En intervjuperson kan under en intervjusituation vara så mån om att vara till lags att denne, istället för att svara hur situationen eller beteendet som efterfrågas har uppfattats, svarar utifrån de generella föreställningar som finns om vad som kan betraktas vara ett riktigt beteende i den aktuella situationen (Smith, 2003).

Författaren har under hela processen försökt vara medveten om dessa faktorer som negativt kan påverka studien. Problemet med social önskvärdhet är något som är svårt att skydda sig emot. Dock visar det faktum att stadsarkitekterna lyfte kritiska åsikter om Länsstyrelsens arbete, trots att de visste att studien skrevs i samarbete med dem, att denna aspekt inte helt överskuggade svaren de gav. Detta är dock något som kommer att diskuteras mer utförligt under kommande rubrik.

Begränsningar

Studien presenterar enbart ett axplock av de teorier som finns gällande beslutsfattande, risk och motivation. Avgränsningar har exempelvis gjorts gällande områdena beslutsfattande, tidspress och kommunikation. De teorier som valts ut gällande beslutsfattande har främst lyft fram en dynamisk och deskriptiv ansats. För att få en mer heltäckande och nyanserad bild av beslutsfattandets komplexitet hade eventuellt fler teorier och modeller behövt lyftas fram. Tidspress är ett annat område som i begränsad omfattning analyserats i denna studie. Tidspress är nära relaterat till stress och stresshantering. Att inte fokusera stressteorierna är möjligtvis att betrakta som en begränsning, dock är författaren av den åsikten att det hade varit mycket intressant och troligtvis gett en än djupare förståelse för stadsarkitekternas arbetssituation. Kommunikation är likaså ett sidospår som berörts i denna uppsats. På grund av att syftet inte var att studera kommunikation har detta område endast analyserats gradvis. Dock tror författaren att uppsatsen hade kunnat utvecklas ytterligare genom att kommunikationens påverkan på riskarbete och riskmedvetenhet analyserats.

Att uppsatsen skett i samarbete med Länsstyrelsen Dalarna kan anses vara en begränsning. Även om det poängterades, både i informationen som gick ut innan intervjuerna samt under intervjutillfällena, att det som sades skulle avkodas så finns risken att intervjupersonerna ändå valde bort att lyfta kritiska åsikter om Länsstyrelsen Dalarna, det vill säga visat tecken på social önskvärdhet. Länsstyrelsen har som Strömgren (2001) skriver ett ansvar för att se till att kommunerna sköter sina åtaganden inom risk- och säkerhetsområdet och möjligtvis skulle detta kunnat ha fungerat som ett dolt hot under intervjutillfällena samt haft påverkan på intervjupersonernas svar.

En ytterligare begränsning i studien är att det inte finns någon möjlighet att studera skillnader mellan kvinnor och män eftersom alla stadsarkitektposter i Dalarnas Län innehas av män. Tidigare studier visar att kvinnor och män skiljer sig åt gällande riskuppfattning, som att kvinnor exempelvis tenderar att i större grad uppleva risker anser sig ha mindre kontroll över risker jämfört med män (Enander & Johansson, 2005). Detta visar att det möjligtvis kunnat ge intressanta påverkningar på denna studies resultat om möjligheten att studera skillnader mellan kvinnor och män funnits.

Resultatdiskussion

Att olika definitioner och tankar om vad risk är återfinns hos stadsarkitekterna är något som tydligt framkommer under intervjuerna. Alla stadsarkitekter inom Dalarnas Län uppfattar sig vara mer eller mindre riskmedvetna, det råder dock stor skillnad dem emellan gällande intresset för- och behandlingen av risk. Vissa ser att riskområdet i större grad borde integreras i det dagliga arbetet, andra tycker att riskerna ska behandlas separat, som en enskild del i ett planärendes beredning. Några hävdar att risk är ett viktigt område och bör lyftas fram mer så att riskmedvetenheten ökar. Andra tycker att det är för mycket fokus på risker idag och ser det mer som en övergående trend. Skillnaden inom gruppen stadsarkitekter är stor, något som också kommer att diskuteras nedan. Utifrån vad som framkommit i resultatdelen följer här en resultatdiskussion.

Olika riskdefinitioner

Utifrån vad stadsarkitekterna presenterat har en rad olika syner på risk framkommit. Flertalet av de intervjuade nämner fysiska, faktiska risker när de talar om risk. Exempel på några risker som diskuteras är trafik, översvämningar och miljö. Andra av arkitekterna nämner i större grad tidspress och informationsmängd kopplat till risker. Likaså framkommer att politikernas avsaknad av intresse och/eller kunskap inom området risk är en tydlig riskfaktor som påverkar den fysiska planeringen. Några tycker att riskerna inom den fysiska planeringen är tydliga, andra anser inte detta vara fallet. Tydligheten till trots hävdar flera av arkitekterna att tidspressen försvårar för att låta alla komponenter i ett planärende behandlas och att detta i sig innebär en risk.

Att så olika definitioner på risk återges och att olika arkitekter fokuserar på olika saker i sitt riskarbete kan få följder på hur riskerna behandlas. En individ som enbart diskuterar risker som faktiska, konkreta olycksrisker och inte ser andra omliggande faktorer som risker kan få svårt att vidga sitt perspektiv. Av resultatet framkom också att det råder en viss osäkerhet gällande arbetet med, risk hos några arkitekter. En individ som inte ser riskerna tydligt utan uttrycker en viss osäkerhet i sitt arbete med risk kommer troligtvis inte heller kunna utföra ett nyanserat och riskmedvetet arbete. Sammantaget belyser denna olikhet i vilka risker som nämns och framhävs att riskarbetet inom Dalarnas län svårligen kan betraktas som

samstämmigt eftersom arkitekterna inte utgår från samma bakgrund och anlägger samma synsätt vid arbete med risker. Detta går också att avläsa som att de utgår från olika perspektiv i sitt arbete med risk vilket är något som kommer att diskuteras närmare under avsnittet *Perspektivproblematiken*.

Beslutsfattande och yrkeserfarenhet

Utifrån Earle och Cvetkovichs (1988) teori om riskbedömning så går det inte enbart genom att förstå en individs kognitiva riskbedömning att förutspå hur individen sedan kommer att handskas med risken. Faktorer som intentioner med riskbedömningen, känslor och relation till risken påverkar också bedömningen. Detta gäller både bedömningen av det faktiska hotet men också bedömningen av individens egna möjligheter att handskas med risken. Individen läser av sin kognitiva förmåga (i figur 1 betecknad som X) samt sin upplevda bedömning av hanterbarheten (i figur 1 betecknad som Z). I denna studie skulle det visa att stadsarkitekterna först läser av vilken kognitiv förmåga de har för att se och klassa en risk i arbetet med detaljplanerna samt sedan se hur denna risk skulle hanteras samt hur den skulle kunna påverka stadsarkitekternas planering. Ett exempel på hur komplicerad denna process är återfinns när vissa intervjupersoner anser att det är klart och tydligt vilka risker de måste arbeta med, medan andra inte upplever denna tydlighet. Detta kan, kopplat till SJT-teorin, innebära att de har olika uppfattningar om vilka som är de riktiga ledtrådarna (X) för att bedöma risken. Det innebär i sin tur att de inte heller kommer att läsa av hanterbarheten (Z) på liknande sätt. Sammantaget visar modellen SJT kopplat till stadsarkitekternas riskarbete att olika uppfattningar om risk samt olika hanteringar av dessa risker kommer att återfinnas i deras arbete. Modellen tydliggör att en individs riskbedömning är starkt sammankopplad med individen som utför den och att olika perspektiv kan leda till olika upplevelser av risker och dess hanterbarhet. Detta resulterar i att olika beslut kan komma att fattas, även om dessa beslut baseras på samma information.

Teorierna om beslutsfattande kan analyseras utifrån det faktum att studien inte genomförts som experiment utan baserats på intervjupersonernas upplevelser i naturliga miljöer. Teorierna om naturalistiskt beslutsfattande går därför tydligt att applicera. Likaså lyfter resultaten fram erfarenhet som en viktig faktor i stadsarkitekternas beslutsfattandeprocess, något som styrker vikten av att anlägga ett naturalistiskt beslutsfattandeperspektiv. Studien

behandlar en normativ ansats genom SJT-modellen samt ett mer dynamiskt beslutsfattande via PAPM-modellen. Likaså visar studien att stadsarkitekterna inte enbart arbetar ensamma i beslutsprocessen gällande detaljplaner. De fattar exempelvis beslut i samråd med politikerna eller andra tjänstemän, varför det även går att återfinna distribuerat beslutsfattande. Distribuerat beslutsfattande är något som enligt Fredholm och Åström (2006) ofta uppkommer i miljöer som präglas av hög informationsbelastning, något som också tydligt präglar stadsarkitekternas vardag. Stadsarkitekterna nämner att de inte heller kan ha överblick över hela processen utan ibland gör misstag, vilket styrker uppfattningen om hög informationsbelastning. Denna upplevelse av att inte kunna överblicka hela planprocessen kan också visa att de endast äger en reducerad mental modell över hela situationen, vilket i sig kan innebära en risk. Om det leder till att stadsarkitekterna inte ser och förstår att andra personer kan behöva höras därför att de själva inte besitter all nödvändig kunskap kan ett nyanserat riskarbete gå förlorat. Sett ur ett distribuerat beslutsfattandeperspektiv är det därför viktigt att stadsarkitekterna analyserar sin kunskap om risker på ett metaplan, just för att upptäcka styrkor och svagheter i sin riskmedvetenhet.

Flera av stadsarkitekterna uttrycker att den information som de behöver ta hänsyn till vid varje detaljplan ofta är för innehållsrik och att de ständigt tvingas bortse från potentiellt viktig information. Flera av arkitekterna tycker att de i denna process har stor hjälp av sin erfarenhet i yrket. Det är många av stadsarkitekterna som har arbetat länge på arbetsplatsen (medel 13,4 år, median 12 år), några till och med så länge som 27 år på samma arbetsplats, vilket borde kunna resultera i att erfarenheten får stor påverkan på hur informationen, som ligger till grund för deras beslutsfattande, hanteras.

När beslutsfattandet sker på gamla erfarenheter och inte omtolkas i den rådande kontexten så innebär detta enligt författarna Wickens och Holland (1999) i sig en risk. Detta är också något som uttrycks av flera stadsarkitekter, det vill säga att det är lätt att fastna i gamla hjulspår, och att detta inte ses som något positivt. Som Wickens och Holland (1999) skriver finns det alltid en risk med att förlita sig på tidigare erfarenheter, mycket på grund av att dessa erfarenheter inte alltid överrensstämmer med den nya verkligheten och de ramar, regler och faktorer som påverkar och skapar sammanhang där. Även detta framhäver vikten av att arkitekterna medvetandegör sina brister och tillkortakommanden samt analyserar sig själva på ett metaplan. Allt för att kunna omtolka riskerna i nya rådande kontexter samt se var de negativa effekterna med erfarenhet kan komma att påverka riskmedvetenheten.

Övertro på egna kunskaper samt confirmation bias

Den övertro till sin egen kapacitet och kunskap som Wickens och Holland (1999) diskuterar med hänvisning till Bremmer, Koehler, Liberman & Tversky (1996) är också viktigt att behandla kopplat till stadsarkitekternas beslutsfattande och arbete med risk. Flera av arkitekterna visar tecken på en sådan övertro när de säger att de har full kontroll över riskerna inom kommunen eller när de menar att de genom sin erfarenhet kan sälla ut det viktigaste för att slippa behandla all information. Eftersom informationsflödet av flera stadsarkitekter uppfattas som stort och ofta övermäktigt, och de ensamt ansvarar för sortering och val av information som ska behandlas, kan detta tendera i att problemet ytterligare fördjupas. Att selektera vad som är viktigt när informationsflödet är stort, att individen ensam besitter den position där besluten om vad som ska behandlas fattas samt där en övertro på den egna kapaciteten finns, är sammantaget att betrakta som en riskfylld process. Risken finns att individen selekterar bort nödvändig information och därmed minskar även förmågan att fatta ett nyanserat och riskmedvetet beslut. Om en individ redan tror sig sitta på all kunskap och inte heller inhämtar ny information inom ett område kan således en nyanserad riskmedvetenhet gå förlorad.

Även om resultaten inte öppet visar att det är vanligt förekommande att stadsarkitekterna söker information som överrensstämmer med den redan funna så är det enligt Wickens och Holland (1999) att betrakta som ett vanligt fel uppkommande vid beslutsfattande, och särskilt då en ensam person besitter beslutsfattarposten. Detta confirmation bias som Wickens och Holland (1999) diskuterar blir ytterligare en tydlig riskfaktor i sammanhanget. Säg att en stadsarkitekt så gärna vill exploatera ett område att denne omedvetet låter vissa riskaspekter och information om risker gå förbi, eller att arkitekten enbart söker information som bekräftar det denne vill se, det vill säga att det är möjligt att exploatera det aktuella området, och därför inte behandlar alla aktuella risker. Inte på grund av okunskap eller blåögdhet utan helt enkelt på grund av avsaknad av självgranskning och/eller stor tidspress. Just eftersom stadsarkitekterna har stor möjlighet att själva styra en planprocess och ofta beskriver sig ha stor påverkan på politikerna så blir detta ännu viktigare att ständigt ha med i beaktande. Därför är det återigen mycket viktigt att stadsarkitekterna granskar sig själva och sin kunskap på ett metaplan. Att de ifrågasätter invanda beteenden, tankar och tidigare arbetssätt, vilket kanske särskilt gäller de som arbetat länge i branschen.

Påverkansmöjlighet och tidspressens betydelse vid beslutsfattande

Stadsarkitekterna är som Strömgren (2001) skriver ofta ensamt ansvariga för beredningen av ett planärende, något som framkommer även i denna undersökning. De stadsarkitekter som intervjuats påtalar att de har stor möjlighet att styra ett ärendes beredning även om de ofta tvingas arbeta under stark tidspress. Ofta beskriver de också att de har stor påverkansmöjlighet gentemot politikerna som ska anta planen. De arkitekter som samtidigt besitter posten som förvaltningschefer uttrycker att de har än större möjlighet till påverkan och förmåga att själv planera och genomföra sitt arbete. Dock ser de alla att de är hårt pressade av tidsfaktorn vilket kan ha betydelse för hur de selekterar information vid beslutsfattande.

Enligt Enander och Johansson (1999) så är uppfattad beteendekontroll och känsla av påverkansmöjlighet en motiverande faktor, något som borde gynna arkitekterna i deras arbete. De känner att deras arbete ger resultat och deras delaktighet ger också ofta resultat på hur politikerna fattar beslut, vilket borde öka motivationen ytterligare. Wickens och Holland (1999) diskuterar problematiken med att viss information selekteras framför annan och att ett nyansrikt tänkande, där många ledtrådar behandlas, påverkas negativt av tidspress. Stadsarkitekterna som är ensamt ansvariga för planprocessen och avgör vilka ledtrådar och vilken information som ska behandlas hamnar därför i en viktig roll gällande beslutsfattande kopplat till risker. Då stadsarkitekterna ofta anser sig vara stressade kan detta få påverkan på hur mycket, och vilken, information de främst behandlar. En stadsarkitekt som ska fatta beslut vid ett komplext planärende kanske anser sig behöva inhämta mycket information och även detaljrik sådan. Dock kan tidsfaktorn här påverka så att denna ökade informationsinhämtning uteblir eller reduceras. Vissa av arkitekterna nämner just detta som en riskfaktor, att alla aspekter inte hinner behandlas för att tidspressen är så stor och att risken då finns för att något glöms bort.

Motivationens påverkan på beslutsfattande vid risk

Även om alla stadsarkitekter uppfattar sig vara riskmedvetna så återfinns det en skillnad i hur viktigt och motiverande de anser det vara med riskbearbetning. Vissa av arkitekterna tycker

idag att det är för mycket fokus på risk och att det tenderar att gå till överdrift. Andra förstärker denna åsikt och menar att området runt risk är något som idag är modernt men att det kommer att trappas ner så småningom.

Enligt Earle och Cvetkovich (1988) så påverkas riskbedömningen mycket av en individs känslor som samverkar med den kognitiva bearbetningen av riskkällan, något som är direkt översättningsbart på denna studie. De diskuterar även att intentioner med ett visst beteende samt värdesättande av mål styr riskbedömningen. Även Vrooms (1964) teori klagör att hur mycket en individ än har kraften att utföra ett visst beteende (forces) samt tror sig kunna påverka och utföra en viss handling (expectancy), så kommer denna handling ändå inte utföras om en värdering av utfallet (valence) inte finns. Om en stadsarkitekt exempelvis inte värdesätter målet med ett mer riskmedvetet handlande blir denne inte heller särskilt motiverad att utföra ett visst beteende vilket får påverkan på hur riskmedvetet beteendet i slutändan blir. Det vill säga, om området runt risk inte betraktas vara det som primärt ligger i arkitektens intresse föreligger en risk för att detta område får stå tillbaka för andra, ur arkitektens uppfattning, mer viktiga områden. Därför kan också en individ som inte uttryckligen är motiverad att behandla alla risker också betraktas vara mindre riskmedveten, även om denne har den kognitiva medvetenheten om vad som är viktigt att tänka på vid arbetet med risk. När stadsarkitekterna dessutom arbetar enskilt och har stor påverkansmöjlighet betyder det att uppfattningen om vad som de anser vara intressant och viktigt kan få stor påverkan på vad som behandlas primärt. En arkitekt säger uttryckligen också att denne prioriterar sina hjärtefrågor, något som förstärker ett sådant resonemang.

Även om arkitekterna inom många av Dalarnas kommuner är intresserade av – och arbetar aktivt med – riskfrågor, så stöter deras arbete ibland på motstånd från politikerna. Vissa av arkitekterna upplever att politikernas sakkunskap om, och intresse för risk, är liten. Detta borde kunna försvåra för arkitekterna att arbeta riskmedvetet. Om de försöker lägga fram ett förslag med väl behandlade risker men där politikerna istället prioriterar andra områden så kan en intressekonflikt lätt uppstå. Som Räddningsverket och Boverket (2006) skriver så är det vanligt att just sådana intressekonflikter uppkommer vid exempelvis värdering av vissa olycksrisker. Där återfinns ett problem och möjligt är, eftersom det är politikerna som i slutändan antar planen, att en lägre riskmedvetenhet får råda då de som bestämmer anser att annat är viktigare att prioritera. Likaså styrs politikerna på samma sätt som arkitekterna mycket av motivation och Vrooms (1964) teori är lika applicerbar på politikerna som på

stadsarkitekterna. Är inte deras primära intresse att arbeta mer riskmedvetet, det vill säga de värderar inte valence högt, så kommer med all sannolikhet de inte heller fatta beslut som gynnar ett mer riskmedvetet agerande.

Än större blir problemet när varken politikerna eller stadsarkitekterna uttryckligen visar intresse för att arbeta med riskfrågor, något som framkommit under några av intervjuerna. Detta kan resultera i att ett riskmedvetet beteende helt uteblir eller kraftfullt reduceras så att fokus i riskarbetet enbart kommer att hamna på att göra minsta möjliga. Så som Enander et al. (1993) diskuterar så är en emotionell koppling till riskkällan mycket viktig för att individen ska anse att det är benäget att vidta åtgärder för att minska riskerna. I Weinsteins (1988) PAPM-modell understryks ytterligare både den emotionella kopplingen, upplevda närheten till risken samt motivationens påverkan. Om en individ upplever en ökad risk för egen del menar Weinstein, Rothman och Sutton (1998) i Enander (2005) att denne troligtvis blir mer motiverad att ta steget från 3-5 i modellen (se figur 2). Likaså, om en individ har en tro på att en handling är genomförbar finns det ännu större chans att denne utför handlingen. Flera av arkitekterna nämnde just att deras möjlighet till påverkan var god och att de ibland, nästan förutsättningslöst, kunde lägga fram förslag till beslut som sedan gick igenom. Detta visar tydligt att de har en tro på att deras handlingar är genomförbara vilket således borde leda till en större chans att de också utför handlingen. Weinsteins (1988) PAPM-modell går också att koppla till Vrooms (1964) motivationsteori om expectancy och value. En individ som anser att en handling går att genomföra, det vill säga anser att expectancy har hög prioritet samt att krafterna, forces, löper i riktning mot att genomföra beteendet kommer troligtvis också att genomföra beteendet.

Även om avgränsningar gällande tidspress har gjorts finner författaren att kopplingen mellan tidspress, motivation och riskarbete bör nämnas i sammanhanget. Om stadsarkitekterna är stressade och på grund av detta inte hinner behandla all relevant information i ett planärende borde detta kunna resultera i att arbetsmotivationen påverkas. Detta därför att de inte ser någon möjlighet att äga överblick och kontroll över situationen vilket enligt Enander och Johanssons (1999) resonemang omvänt skulle innebära minskat engagemang i arbetet och därmed även minskat engagemang gällande området risk.

Riskmedvetenhet och tidigare erfarenheters betydelse

Alla arkitekter uppfattar sig vara mer eller mindre medvetna om de risker som finns inom sin respektive kommun. Detta visar att det finns en medvetenhet om risker även om den uppfattade medvetenheten skiljer sig mycket åt mellan arkitekterna. Alla arkitekter beskriver sig också ofta ha en god kontroll över planernas beredning och även över de aktuella riskerna inom kommunen. Ett fåtal av arkitekterna talar om att de hade haft egna erfarenheter av olyckor eller kriser som påverkar deras riskbedömning idag. Några av arkitekterna beskriver att de omsätter händelser som inträffar på andra platser till den egna kommunen medan andra säger att dessa händelser ändå inte skulle kunna inträffa i den egna kommunen och att de därför inte påverkar dem.

Detta kopplat till Slovics (1994, i Mattson 2000) resonemang kan visa att det finns en tydlig avlägsenhetskänsla för risker hos några av arkitekterna. Även om inte alla olyckor som sker runt om i världen är möjliga att översätta på kommunerna i Dalarnas län så borde en större olycka som har koppling till fysisk planering leda till att stadsarkitekterna ser att oväntade saker kan inträffa med oväntade konsekvenser som följd. Tecknet på att stadsarkitekterna inte ser olyckor som inträffar utanför kommungränserna som applicerbara på den egna kommunen skulle kunna motsvaras av att de uppfattar dessa risker som okända för dem, eller okända i deras sammanhang. En okänd risk ger okända handlingsmöjligheter och upplevs enligt Slovic (2000) som svår att kontrollera. Om stadsarkitekterna inte har tillräcklig kunskap om dessa riskers effekter och konsekvenser så blir de än mer svårhanterliga.

Möjligtvis är det också ett resultat av att den egna upplevda sårbarheten är mindre än vad den anses vara för andra som gör att de inte omsätter andra händelser i den egna kontexten. Stadsarkitekterna ser troligtvis, precis som andra individer, att kriser har större benägenhet att drabba andra och att den egna sårbarheten är liten. Enander (1996) menar att en viss osårbarhetskänsla är nödvändig för det egna välbefinnandet men det får inte gå för långt. Det borde kunna anses ha gått för långt när vissa av stadsarkitekterna anser att området risk är en modefluga som kommer att gå över om ett par år. En sådan åsikt uttrycker att risker behandlas separat från den övriga planprocessen och fokuseras mest för fokuserandets skull. Individer som har ett sådant synsätt tenderar att inte behandla riskfrågan som en integrerad fråga utan som ett tillägg, en ytterligare aspekt att ta ställning till, och något som ofta ligger

på långt avstånd från dem själva. Det går därför svårligen att säga att dessa individer är riskmedvetna och motiverade för att arbeta med riskfrågor.

Tidigare studier visar att personlig erfarenhet av olyckor eller kriser i inte behöver påverka om människor handlar mer riskmedvetet i framtiden (Enander & Johansson, 2005). Detta förstärks ytterligare av problematiken med att vissa av stadsarkitekterna anser att olyckor oftast inte går att översätta till den egna kommunen. Således kan resultaten tolkas som att det inte hade spelat någon roll om det inträffat något, varken utanför eller inom kommunens gränser, eftersom egen erfarenhet inte alltid är samstämmig med ökad riskmedvetenhet.

Dock påverkar egen erfarenhet enligt Wickens och Holland (1999) beslutsfattandet vilket komplicerar diskussionen om erfarenhet kopplat till riskmedvetenhet. Ofta väljer en individ ledtrådar och information som stämmer överens med hur ett riktigt beslut tidigare fattades, oavsett om kontexten har förändrats eller ej. Att just inte kunna tolka och omsätta omkringliggande risker i det egna sammanhanget, eller omtolka gamla risker i nya kontexter, påverkar alltså hur dynamisk riskmedvetenheten blir. I denna studie där flera av stadsarkitekterna varit länge på sina arbetsplatser kan detta påverka hur deras arbete med risk ser ut. Att förlita sig på tidigare erfarenheter och inte omsätta den rådande risken till aktuell tid och sammanhang kan bli en tydlig negativ faktor med oönskade konsekvenser. Detta påpekar också några av arkitekterna, de menade att det fanns en fara med att fastna i invanda mönster och förlita sig på att tidigare beslut även skulle gälla i nutiden. Denna insikt är viktig att lyfta fram, eftersom den visar att dessa arkitekter behandlar sin egen kunskap om risker på ett metaplan. De ser sina tillkortakommanden och svagheter vilket i förlängningen borde kunna resultera i att ett bättre arbete med risk erhålls. Det visar också att den tidigare nämnda risken för övertro (se diskussion under rubriken *Övertro på egna kunskaper och confirmation bias*) och dess negativa konsekvenser reduceras. Möjligtvis söker arkitekter som inte ser sig själva som kunniga inom alla områden mer hjälp och rådgivning från andra personer. För att koppla detta till beslutsfattandeteorierna underbygger ett sådant synsätt om sina egna begränsningar att ett mer tydligt distribuerat beslutsfattande blir synligt, något som också borde kunna generera ett mer nyanserat arbete med risk.

Perspektivproblematiken

Att arkitekterna och Länsstyrelsen ofta utgår från olika perspektiv när det gäller risk är något som presenterats i resultatdelen. Vissa arkitekter ser det som Länsstyrelsens uppgift att behandla området runt risk, vilket kan tolkas som att de också ser det som Länsstyrelsens ansvar att se till så att riskerna i planärenden behandlas ordentligt. Andra arkitekter ser att det i större grad är deras ansvar att initiera riskdiskussionen och att Länsstyrelsen där kan fungera som en samrådspartner.

Flera av stadsarkitekterna nämner att Länsstyrelsen eller den kommunala räddningstjänsten hårdbevakar riskfrågorna, det vill säga agerar det som Strömgren (2006) benämner som säkerhetsivrare. En del av de intervjuade tycker att detta är bra, andra säger att det ibland går till överdrift. Några av arkitekterna menar att det också först och främst är Länsstyrelsens (eller räddningstjänstens), och inte deras, arbete att se till så att hanteringen av risker efterlevs. Ett sådant synsätt förstärker att risker uppfattas som en avlägsen och avskild del i detaljplanerna och som andra personer är bättre lämpade att hantera än stadsarkitekterna själva. Likaså förstärks åsikterna om att stadsarkitekterna och Länsstyrelsen/räddningstjänsten arbetar utifrån olika perspektiv, att olika saker tolkas in och bedöms som viktiga. Detta klagörande är värt att ta i beaktande eftersom det återger perspektivproblematiken på ett konkret sätt.

Även inom gruppen stadsarkitekter återfinns dock olika perspektiv. Dessa perspektiv kan också översättas till Strömgrens (2006) nämnda aktörer; säkerhetsivrare, riskförnekare och risklikgiltiga. Även om kategoriseringen gjord av Strömgren (2006) är grov så kan den diskuteras ur ett perspektivfaktum. De som vill att riskfrågorna ska lyftas fram mer och implementeras i det dagliga arbetet menar att riskhanteringen endast är i startfasen och bör utvecklas. Dessa personer kan klassas som säkerhetsivrare. De som tydliggör att alla åtgärder för att minska riskerna är vidtagna samt att olyckor som existerar på andra platser i Sverige inte går att omsätta på den egna kommunen kan betraktas som riskförnekare. De som slutligen tycker att risker fokuseras allt för mycket och att de betraktar det som omotiverat att vidta ytterligare åtgärder kan grovt uttryckt betraktas som risklikgiltiga. De fokuserar riskerna för att det i nuläget är aktuellt och för att de upplever ett tvång, inte för att de för egen del ser gynnsamma effekter av att djupare analysera riskerna inom sin respektive kommun.

Utvecklingen av perspektivfaktorerna med inifrån- kontra utifrånperspektiv som Lajksjö (1996) gör kan också appliceras på stadsarkitekterna. Flera av stadsarkitekterna tenderar att anlägga ett utifrånperspektiv på risk, särskilt de som betraktar risk som något separerat från detaljplansprocessens övriga delar samt de som menar att riskerna fokuseras allt för mycket. Sedan finns det också de som istället visar upp ett tydligt inifrånperspektiv, som uttrycker en önskan om att riskmedvetenheten i allt större grad genomsyrar hela detaljplanearbetet och att riskmedvetenhet behövs ända från idéstadiet till genomförandet. Således går det att utvärdera skilda perspektiv även inom gruppen stadsarkitekter, något som kan försvåra för dem i deras arbete med risk och på samma gång innebära att risker behandlas på olika sätt beroende var i Dalarnas län man befinner sig.

Den diskussion som uppkom vid några intervjutillfällen om fokus låg på sannolikhet eller konsekvens i arbetet med risk speglar ytterligare perspektivproblematiken. Som Slovic (1994) skriver i Mattsson (2000) så fokuserar lekmän på konsekvenserna snarare än sannolikheten och experterna gör tvärtom. I detta fall skulle det innebära att stadsarkitekterna än tydligare distanseras från Länsstyrelsens experter i fråga om lekman- kontra expertperspektiv på risk, eftersom de fokuserar på olika saker i sin riskbedömning. Dock visar arkitekternas svar att de inte uteslutande kan klassas som lekmän gällande riskfrågor. Enbart i vissa situationer går det att avläsa att de anlägger ett lekmanperspektiv på risk, som exempelvis när stadsarkitekterna inte ser att risker utifrån kan omsättas i deras sammanhang eller när de fokuserar konsekvenserna snarare än sannolikheten vilket enligt Lajksjö (1996) är ett typiskt lekmanproblem. Det är alltså inget som går att klassa som en generell företeelse hos stadsarkitekterna.

Under en intervju framkommer om det är så att konsekvenserna fokuseras vid en okänd risk och sannolikheten vid en känd risk. Detta resonemang visar möjligtvis att stadsarkitekterna känner sig bekväma med de risker som de ser inom kommunen och ägnar dessa mindre tanke eftersom de redan känns mentalt bearbetade. Möjligtvis har de redan fattat flera beslut gällande dessa risker och känner igen både information och de ledtrådar som de använder för att tolka risken. En för stadsarkitekterna okänd risk borde istället upplevas ha okända konsekvenser vilket genererar i att den också upplevs som svår att kontrollera. En okänd risk kanske inte tidigare har satts in i den för stadsarkitekten rådande kontexten vilket gör att när en sådan risk måste behandlas måste fler informationstrådar och cues användas. Kopplat till Earle och Cvetkovichs (1988) modell (se figur 1) så betyder detta att processen från att

bedöma risk judgement till risk judgement performance blir mer komplex och omfattande gällande en ny och okänd risk. Detta innebär i förlängningen att stadsarkitekterna troligtvis använder mer tid för att behandla okända jämfört med kända risker. Det kan också få en negativ konsekvens i form av att de redan bearbetade riskerna får mindre uppmärksamhet trots att de kanske har stor eller till och med större sannolikhet att inträffa. En risk som behandlats en gång och som sedan inte gett några påverkningar på arbetet kanske inte heller bearbetas grundligt igen, om inte något nytt inträffar. Dock förstärker stadsarkitektens resonemang att stadsarkitekterna inte kan klassas som lekmän gällande riskfrågor. En individ som kan analysera sin riskmedvetenhet och sitt riskarbete på ett sådant metaplan visar upp en medvetenhet om sina kunskaper och sina tillkortakommanden.

Enligt Enander (2005) bedöms riskerna som extra stora om riskkällan klassas som både okänd, katastrofpotentiell och svår att kontrollera. Skulle den, för stadsarkitekterna, okända risken bedömas vara katastrofpotentiell skulle den möjligtvis i än större grad bedömas på grundval av sina konsekvenser snarare än sannolikhet att inträffa. Detta kan få till följd att en sådan okänd och katastrofpotentiell risk blir allt för fokuserad, det vill säga kräver allt för stora resurser från stadsarkitektens sida, trots att denna eventuellt inte har alls lika stor sannolikhet att inträffa som en mindre känd risk.

Nödvändigt och möjligt att nå ökad riskmedvetenhet?

Utifrån vad resultaten visat kan man fråga sig om det är möjligt, och framför allt nödvändigt, att stadsarkitekterna i Dalarnas län får en ökad riskmedvetenhet. Återigen bör det framhåvas att det inte går att avläsa många generella drag hos stadsarkitekterna. De skiljer sig åt beträffande synsätt, motivation och riskmedvetenhet. Utifrån denna studies tillvägagångssätt går det inte heller att avläsa några kausala samband, det vill säga att ett visst synsätt också alltid leder till ett visst arbetssätt.

Som Enander och Johansson (1999) skriver så är en förutsättning för att en individ ska vara intresserad av att förändra sitt beteende mot ett mer riskmedvetet sådant att kunskap om riskerna finns. Kunskap kan i detta fall, kopplat till Slovic (2000) teori om riskperception gör att kontrollen över riskerna (det vill säga upplevelsen av ”dread” som hanterbar) stärks. Den ökade kunskapen om risker skulle också möjligtvis kunna resultera i att även okända risker,

som inte inträffar nära kommunen, blir uppmärksammade. Även om vissa forskare (se exempelvis Hellsøy, 1998; Hale & Glendon, 1987 i Enander 2005) anser att en ökad kunskap om risker kan leda till ökad oro och osäkerhet så borde en förbättrad kunskap öka stadsarkitekternas förutsättningar för att arbeta riskmedvetet, och därför ändå betraktas vara ett eftersträvansvärt mål.

Det är anmärkningsvärt att vissa av de intervjuade ser att riskerna fokuseras allt för mycket idag, eller att vissa arkitekter anser sig ha så god kontroll över riskerna inom kommunen att de inte behöver behandlas ytterligare. Flera forskare anser, vilket nämndes inledningsvis, att samhället blir mer komplext och att riskerna på samma gång tenderar att öka och bli mer komplexa (Lajksjö, 1996). Därför går det inte att tala om en helhetsbild över en kommuns risker som är konstant över tid, något stadsarkitekterna bör vara uppmärksamma på.

Vissa av arkitekternas åsikter som nämnts ovan avspeglar att riskmedvetenheten inte alltid är nyanserad och kan behöva utvecklas. Frågan är hur detta ska genomföras. För om dessa arkitekter inte anser att det föreligger vissa risker, varför ska de då vara motiverade att vidta åtgärder? Hur ska deras synsätt kunna vändas till att se fördelarna som finns med att låta riskmedvetenheten genomsyra deras arbete istället för att fokusera på nackdelarna? Med andra ord, hur få stadsarkitekterna att anlägga ett inifrånperspektiv istället för ett utifrånperspektiv?

Ett sätt är att lyfta fram detta är Weinsteins (1989) PAPM-modell. Önskan är att arkitekterna i allt större grad ska handla mer riskmedvetet och att de ska se fler fördelar i arbetet med risk. För detta krävs bland annat att de i större grad upplever en personlig koppling till riskkällan (se stadiet 3 i modellen). Det är, som Enander et al. (1993) skriver, mycket viktigt att individen har en emotionell koppling till risken för att denne ska vara motiverad att handla. För att få en individ att öka riskmedvetenheten och vidta säkerhetshöjande åtgärder krävs enligt Enander (2005) också en kombination av en realistisk syn på den egna sårbarheten samt en tilltro till sin förmåga att vidta åtgärder för att minimera riskerna, det vill säga upplevd kontroll över både riskkällan och sina egna handlingsmöjligheter. En grundförutsättning är också, vilket tidigare nämndes, att individen ser och kan avläsa riskerna.

Som Vrooms (1964) motivationsteori visar är det också viktigt att individen värdesätter alla motivationsfaktorer (valence, expectancy och forces) för att denne ska vara motiverad att handla. Detta bör lyftas fram i diskussionen om stadsarkitekternas möjlighet till ökad riskmedvetenhet. Utan en tro på sina egna handlingsmöjligheter att hantera en risk, eller en känsla av att ett riskförebyggande arbetet kommer leda till ett eftersträvarsvärt mål, kommer summan av de tre faktorerna nämnda ovan att bli noll, och inget beteende kommer att utföras.

För att återgå till de retoriska frågorna ovan så kräver en förändring av ett utifrån- till ett inifrånperspektiv i arbetet med risk att Vrooms (1964) faktorer uppfylls, att Enanders (2005) diskurs om realistisk syn på den egna sårbarheten finns, samt att individen upplever en emotionell koppling till riskkällan. Inte att förglömma är heller Slovic (2000) två dimensioner känd/okänd samt dread. En upplevd klarhet över riskkällan måste finnas samt en känsla av kontrollerbarhet. Som Strömberg (2006) belyser så tenderar stadsarkitekter utan expertkunskap inom riskområdet att underskatta otydliga risker som varken syns, hörs eller luktar. Därför är det viktigt att synliggöra dessa risker för individen i fråga för att på så sätt möjliggöra en mer tydlig och klar riskbedömning och öka individens upplevelse av kontroll.

För att förändra en individs beteende och handlingar kopplat till risk är det också viktigt att upplysa om de felkällor som kan förekomma vid beslutsfattande. Så som exempelvis att beslut kopplat till risker ofta grundar sig på tidigare erfarenheter och sällan omtolkas i den nya kontexten, vilket förstärks ytterligare om beslutsfattandet måste ske under stark tidspress (Wickens & Holland, 1999). För stadsarkitekterna som upplever ständig stress på sitt arbete är kunskap om dessa problem vid beslutsfattande viktiga att känna till.

För att sammanfattningsvis återigen koppla detta till Earle & Cvetkovich (1988) Risk Judgement Theory betyder det att stadsarkitekterna bör vara medvetna om att riskbedömning inte enbart är en kognitiv process utan att även känslor och upplevelse av handlingsmöjligheter spelar stor roll för riskbedömningen. Och återigen, att perspektivfaktorerna har stor betydelse för hur risker upplevs, skattas och hanteras.

Flera av arkitekterna nämner att en checklista för risker inom kommunen skulle vara till hjälp vid beredningen av planärendena. Dock är nästan alla arkitekter på samma gång ense om att informationsmängden idag är för stor och att de så gott som alltid selekterar och väljer bland den informationen som framkommer. Som Lajksjö (1998) och Enander et al. (1993) skriver

kan information, och framför allt då skrämselfpropaganda, ge en förändring men enbart på kort sikt. Möjligheten finns också att det i detta fall blir en extremt kortvarig effekt eftersom flera av arkitekterna nämnde att en checklista kunde bli till ett ytterligare måste och ett ytterligare krav att ta hänsyn till. På grundval av detta anser författaren att en checklista inte är det bästa sättet för att öka riskmedvetenheten.

Möjligtvis skulle de informella grupper som finns istället kunna fungera som ett forum för att öka riskmedvetenheten hos länets stadsarkitekter. Dessa grupper beskrivs av stadsarkitekterna själva vara mycket värdefulla eftersom de där får chans att ventilera åsikter och söka stöd av tjänstemän i samma situation. Huruvida dessa grupper skulle kunna fungera som en bas för att lyfta riskfrågor diskuterades också under intervjuerna. Arkitekterna var något skeptiska till denna idé. Det var viktigt, ansåg de, att forumets fokus inte flyttades från det informella till det mer formella slaget.

Länsstyrelsen Dalarna har under senhösten 2007, i sitt långsiktiga arbete med att stärka länets krishanteringsförmåga, initierat ett forum för riskfrågor i länet. Tänkta deltagare i forumet är länets stadsarkitekter, representanter från Länsstyrelsen samt räddningstjänsten och kommunala beredskapssamordnare. Tanken är att riskfrågorna där ska diskuteras både på ett övergripande plan men även kopplat till de enskilda kommunerna. Detta forum skulle kunna vara en bra plattform till att öka medvetenheten och motivationen för arbetet med risk inom området fysisk planering, om arbetet inom forumet bedrivs på ett fokuserat och medvetet sätt. Som Slovic (1999) menar kan information vara ett bra tillvägagångssätt för att öka riskmedvetenheten så länge som informationen kommer från en myndighet och/eller individ som individen har förtroende för. Som Hale och Glendon (1987) skriver i Enander et al. (1993) är praktisk träning med konstruktiv feedback också en bra metod för att förändra riskmedvetenheten. Dessa två åsikter skulle kunna kombineras i det ovan nämnda forumet. Det är dock viktigt att, som Slovic (1999) skriver, informationen förmedlas på rätt nivå så att den utgår från mottagarens perspektiv och blir applicerbar på dennes situation.

Slutsatser

Studien har som syfte att *undersöka psykologiska påverkansfaktorer på riskmedvetenhet vid beslutsfattande inom området fysisk planering hos stadsarkitekterna i Dalarnas Län.*

Dessutom är ambitionen att se hur denna riskmedvetenhet skulle kunna förbättras. Nedan redovisas i punktform de slutsatser som framkommit under resultatdiskussionen.

- Flera psykologiska påverkansfaktorer har återfunnits i resultatet av intervjuerna med stadsarkitekterna. Några i arbetet nämnda faktorer är motivation kopplat till arbetet med risk, olika perspektivs påverkan, erfarenhet inom yrket, tidspress, upplevelse av övermäktig informationsmängd, avlägsenhetskänsla gällande olyckor som inträffat på andra platser samt upplevelse av problem som kan uppstå vid beslutsfattande kopplat till risker.
- Bristen på motivation är en psykologisk påverkansfaktor som återfunnits och som kan få stora konsekvenser på riskmedvetenheten. Hos vissa av arkitekterna återfinns en låg motivation för arbetet med risk inom fysisk planering. Kopplat till Vrooms (1964) och Weinsteins (1988) teorier så kan låg motivation resultera i att ett riskmedvetet beteende uteblir, trots att kunskap om risker finns.
- De funna psykologiska påverkansfaktorerna kan resultera i att möjligheten till en god och nyanserad riskmedvetenhet försämras. Likaså visar de att det går att avläsa olika förhållningssätt till risk hos länets stadsarkitekter. Det går därför inte att förutsätta att riskerna vid fysisk planering behandlas på ett jämbördigt sätt inom Dalarnas kommuner.
- Av resultaten har det framkommit att stadsarkitekternas bild av risk och riskmedvetenhet vid fysisk planering inte på något sätt är samstämmig. Åsikterna går ofta isär och skilda perspektiv går att utrona inom gruppen stadsarkitekter. Dock visar uppsatsen att det återfinns en viss medvetenhet och ett medvetet arbetssätt gällande risker hos flera av stadsarkitekterna inom Dalarnas Län och att de diskuterar sina kunskaper respektive bristande kunskaper på ett nyanserat sätt. På samma gång återfinns dock bristande medvetenhet hos några stadsarkitekter, och kopplat till en bristande motivation gör detta att det svårligen går att tala om en gemensam stark regional riskmedvetenhet. Det borde ligga i Länsstyrelsens intresse att få de mindre intresserade och motiverade stadsarkitekterna att se fler fördelar med att arbeta med risk, och att dessa fördelar kommer att bestå över tid. Länsstyrelsen borde vara

intresserad av att få alla arkitekter att arbeta mer samstämmigt och i större grad anlägga ett inifrånperspektiv på riskarbetet.

- Som ett resultat av konsekvenserna av de funna psykologiska påverkansfaktorerna är det viktigt att stadsarkitekterna analyserar sig själva på ett metaplan. Det är viktigt att stadsarkitekterna försöker se sin viktiga roll i arbetet med risk vid fysisk planering och detaljplaner, eftersom de i sin tur visat sig ha stor påverkansmöjlighet gentemot politikerna.
- Länsstyrelsens initiativ att starta upp ett forum för riskfrågor i länet anses av författaren vara mycket bra då det tidigare inte har funnits något liknande. Detta kan vara ett bra tillvägagångssätt för att höja riskmedvetenheten och motivationen för riskarbete hos länets stadsarkitekter, samt för att få till ett mer samstämmigt arbete gällande riskfrågor inom fysisk planering.
- Forumet bör vara utformat så att möjligheter ges för stadsarkitekterna att ventilera sina funderingar gällande risker med andra i samma situation och på samma gång ge dem möjlighet att få information om nya risker. Det är dock viktigt att informationen som förmedlas ligger på en för stadsarkitekterna lämplig och tillämpbar nivå, att riskerna som diskuteras upplevs ligga nära stadsarkitekternas arbete och att en emotionell koppling till risken helst också kan göras. Likaså är det viktigt att informationen förmedlas på ett medvetet sätt av en eller flera förtroendeingivande personer samt att praktisk träning i någon form med efterföljande konstruktiv feedback kan genomföras. Allt för att öka motivationen kopplat till arbetet med risk. Forumet är också ett ypperligt tillfälle för stadsarkitekterna att få stöttning och hjälp att kunna påverka politikernas riskmedvetenhet. Det är också ett bra tillfälle för dem att få hjälp att analysera sig själva och sitt arbete på ett metaplan, något som är mycket viktigt för ett långsiktigt och framtida riskmedvetet arbete.

För att knyta an till inledningen finns det inget som talar för att samhället i framtiden kommer att bli mindre komplext än vad som idag är fallet och därför kräver området fysisk planering ett medvetet förhållningssätt till de risker som kan uppstå (Lajksjö, 1998). Förhoppningsvis

genererar en ökad medvetenhet hos stadsarkitekterna i Dalarnas län också en ökad motivation för att arbeta med risker, nya som gamla, även i framtiden.

Förslag till vidare forskning

Utifrån vad denna studie belyst har det framkommit ytterligare frågor. Att utöka denna studie eller göra en liknande studie med annan utgångspunkt hade varit mycket intressant och enligt författaren gett ännu mer djup till den studie som nu genomförts. Nedan följer några förslag på hur detta skulle kunna utföras.

Att genomföra en liknande studie som denna men där intervjuerna istället kretsade runt ett eller flera fastställda scenarion hade varit ett intressant tillvägagångssätt. Det hade möjligtvis blivit tydligare att se vilka ledtrådar som arkitekterna fattade sina beslut på och vilka andra faktorer som påverkar beslutsfattandet i en viss situation. Möjligtvis hade detta även lett till att arkitekterna tydligare hade sett sina mönster i beslutsfattandet och olika handlingsalternativ. Det hade också troligtvis blivit lättare att avläsa vilka ledtrådar, cues, som används vid beslutsfattande och hur stadsarkitekterna tolkar sina handlingsmöjligheter i olika situationer. Likaså hade ett sådant tillvägagångssätt gett möjlighet att se i vilka situationer confirmation bias lätt uppstår.

Det har under studien framkommit att stadsarkitekternas beslutsfattande till stor del kan analyseras utifrån teorierna om distribuerat beslutsfattande, dels därför att de beslut som fattas ofta har påverkats av flera personer och dels för att stadsarkitekterna inte alltid äger kunskap över hela planprocessen utan måste höra andra experter eller insätta personer. Det hade varit intressant att utveckla denna studie genom att tydligare utgå från distribuerat beslutsfattande och exempelvis se var gränsen går för den mentala modell som stadsarkitekten har, respektive de mentala modeller som andra inblandade i planärendena besitter, förslagsvis politikerna. Var överlappar de mentala modellerna varandra och var uppstår det eventuellt luckor?

Författaren skulle också finna det intressant att studera exakt vilka faktorer som beslutsfattare och tjänstemän inom en kommun anser det är viktigt att ta hänsyn till gällande riskfrågor. Detta skulle kunna ge svar på vilka faktorer som är vanligt förekommande vid konstruktionen

av olika perspektiv, något som diskuteras av bland annat Lajksjö (1996). På detta sätt skulle det också vara möjligt att få en djupare förståelse för på vilka grunder perspektiv skapas.

Denna studie har belyst att stadsarkitekters arbetssituation ofta är starkt pressad av tidsfaktorn. Kopplingar har gjorts till risken med att tvingas fatta beslut under stark tidspress samt att beslut om risker, som i sig redan är osäkra beslut, i ännu högre grad påverkas negativt av denna tidspress. Under avsnittet *Begränsningar* uttryckte författaren att tidsfaktorn valts bort men att en fördjupning av detta område varit en intressant infallsvinkel. Att fördjupa diskussionen om stress och beslutsfattande, och möjligtvis även studera copingstrategier i specifika situationer hade kunnat nyansera bilden av stadsarkitekternas arbetssituation ytterligare.

En annan faktor som nämndes under metoddiskussionen är att stadsarkitekterna inom Dalarnas Län uteslutande är män. Om studien hade kunnat göras som en jämförande studie mellan olika län, där även kvinnliga stadsarkitekter ingick, så hade detta varit en givande utveckling av nuvarande studie. Likaså hade det varit intressant att studera andra förvaltningar inom kommunerna och få deras uppfattning om risk. Sociala förvaltningar är enligt Lajksjö (1998) ofta undantagna från risk- och säkerhetsfrågor men även de berörs. Därför hade det varit intressant att exempelvis se hur deras riskmedvetenhet såg ut.

Referenser

- Ahl, H. (2004). *Motivation och vuxnas lärande. En kunskapsöversikt och problematisering.* Myndigheten för skolutveckling. Liber: Stockholm
- Backman, J. (1998). *Rapporter och uppsatser.* Lund: Studentlitteratur.
- Bryman, A. (2001). *Samhällsvetenskapliga metoder.* Malmö: Liber.
- Cvetkovich, G. & Löfstedt, R. (1999). *Social trust and the management of risk.* London: Earthscan Publications Ltd.
- Harms-Ringdahl, L. (1993). *Riskhantering – Behov av forskning och utveckling.* Stockholm: Arbetsmiljöfonden.
- Earle, T. C. & Cvetkovich, G. (1988). Risk judgement, risk communication and conflict management. I Brehmer, B. & Joyce, C. R. B. (red.) *Human Judgement: The SJT View.* Amsterdam: Elsevier Science Publishers B.V.
- Enander, A., Larsson, G. & Wallenius, C. (1993). *Kris- och katastrofforskning.* FOA rapport. Sundbyberg: Försvarets forskningsanstalt.
- Enander, A. (1996). Riskmedvetenhet och beredskap. I Enander, A. & Jakobsen, L. (red.) *Risk och hot i den svenska vardagen: Allt från Tjernobyl till skuren sås.* (pp. 54-67). Stockholm: Överstyrelsen för civil beredskap.
- Enander, A., & Johansson, A. (1999). *Säkerhetsmedvetande –en förutsättning för säkerhetsbeteende?* Karlstad: Räddningsverket.
- Enander, A. & Lajksjö, Ö. (2003) *Risk aversion. The term and the phenomena related to complex risk issues.* Karlstad: Räddningsverket.
- Enander, A. (2005). *Människors förhållningssätt till risker, olyckor och kriser.* Karlstad: Räddningsverket.
- Enander, A., & Johansson, A. (2005). *Säkerhet och risker i vardagen. En studie av uppfattningar, värderingar och beteenden hos allmänheten i Sverige.* Karlstad: Räddningsverket.
- Fredholm, L. & Åström, M. (2006). Räddningsledning och beslutsfattande. I Fredholm, L. & Göransson, A-L. (red.) *Ledning av räddningsinsatser i det komplexa samhället.* (pp. 113-126). Karlstad: Räddningsverket.
- Katzell, R.A. & Thompson, D.E. (1990). Work motivation: Theory and practice. *American Psychologist*, 45, 144-153.
- Kvale, S. (1997). *Den kvalitativa forskningsintervjun.* Lund: Studentlitteratur.

- Lag (2006:544) om kommuners och landstings åtgärder inför och vid extraordinära händelser i fredstid och höjd beredskap. Utfärdad 2006-06-01. Hämtad 2007-12-21 från <http://www.notisum.se/rnp/sls/lag/20060544.HTM>
- Lajksjö, Ö. (1996). Perspektiv och beslutsfattande i riskfrågor. I Enander, A. & Jakobsen, L. *Risk och hot i den svenska vardagen: allt från Tjernobyl till skuren sås.* (pp. 41-53). Stockholm: Överstyrelsen för civil beredskap.
- Lajksjö, Ö. (1998). *Beslutsfattande i risk och säkerhetsfrågor.* Enkätstudie i 36 kommuner. Karlstad: Räddningsverket.
- Länsstyrelsen i Stockholms län (2000). *Riskhänsyn vid ny bebyggelse intill vägar och järnvägar av farligt gods samt bensinstationer.* (Rapport 2000:01). Stockholm: Länsstyrelsen.
- Länsstyrelserna i Skåne, Stockholm och Västra Götalands län (2006). *Riskhantering i detaljplaneprocessen.* Hämtad 2007-06-28 på www.o.lst.se.
- Marmaras, N. & Kontogiannis, T. (2001). Cognitive tasks. I Salvendy, G. (red.) *Handbook of industrial engineering – technology and operations management.* (3:e uppl., sid. 1013-1030). New York: John Wiley & Sons Inc.
- Mattsson, B. (2000). *Riskhantering vid skydd mot olyckor.* Karlstad: Räddningsverket.
- Pettersson, K. (2007). *Att leda det oförutsedda – en studie av fyra ledares uppfattning om sin situation, sitt ledarskap och sitt behov av stöd i en kris.* Kandidatuppsats. Lund: Lunds Universitet, institutionen för psykologi.
- Pinder, C. C. (1984). *Work motivation: Theory, issues, and applications.* Glenview: Scott, Foresman.
- Reason, J. (1990). *Human errors.* New York: Cambridge University Press
- Renn, O. (1998). Three decades of risk research: accomplishments and new challenges. *Journal of risk research, 1, 1,* 49-71.
- Rotberger, F. Länsstyrelsen Dalarna. Personlig kommunikation, 2007-07-02.
- Räddningsverket & Boverket. (2006). *Säkerhetshöjande åtgärder i detaljplaner: Vägledningsrapport 2006.* Karlstad: Räddningsverket.
- Slovic, P. (1999). Perceived risk, trust and democracy. I Cvetkovich, G. & Löfstedt, R. (1999). *Social trust and the management of risk.* (pp. 675-682). London: Earthscan Publications Ltd.
- Slovic, P. (2000). *The perception of risk.* London: Earthscan Publications.

- Smith, J. (2003). *Qualitative psychology: a practical guide to research methods*. London: SAGE.
- Strömgren, M. (2001). Andra utgåvan. *Riskhantering och fysisk planering*. FoU rapport. Karlstad: Räddningsverket.
- Strömgren, M. (2006). *Riskhantering och fysisk planering –En kunskapsöversikt*. Karlstads Universitet, Institutionen för samhällsvetenskap. Arbetsrapport 2006:2.
- Vroom, V. H. (1964). *Work and motivation*. New York: John Wiley & Sons, Inc.
- Vroom, V. H. (1995). *Work and motivation*. San Fransisco: Jossey-Bass cop.
- Wickens, C. D. & Holland, J. G. (1999). 3rd edition. *Engineering Psychology and Human Performance*. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.
- Wirén, E. (1998). *Planering för säkerhets skull*. Lund: Studentlitteratur.

Bilaga 1

Intervjuguide

Bakgrundsfrågor

- Ålder
- Kön
- Antal år i tjänsten

Motivation i arbetet

- Vad finner du mest lustfyllt/intressant i ditt arbete?
- Vilka är de viktigaste aspekterna för dig i ett projekt?

Beslutsfattande kopplat till motivation

- Hur stor är chansen att du får genomföra ett projekt på det sätt du vill?
- Hur upplever du din möjlighet till påverkan i ditt arbete?
- Upplever du att du har kontroll över processen (planärendena)?
- Finns det något som står utanför din kontroll och som du önskar att du hade mer kontroll över?

Beslutsfattande kopplat till risk och arbete med risk

- Vad är risk för dig?
- Hur upplever du ditt arbete med risker?
- Hur arbetar du med risk i ditt arbete? (värderingar och beslutsfattande i planärenden)
- Vad tar du hänsyn till när du värderar risk i ditt arbete?
- Vilka är de främsta riskerna som du måste ta hänsyn till i ditt arbete?

- Har du någon tidigare erfarenhet av risker/kriser som ägt rum inom kommunen?
- Har du någon erfarenhet av händelser privat som har gjort dig mer riskmedveten?

- Finns det något som du tycker är svårt i arbetet med risk?
- Hur skulle det kunna bli bättre/tydligare?

Riskmedvetenhet

- Anser du själv att du är medveten om risker genom planärendeprocessen?
- Kan du beskriva vad riskmedvetenhet är för dig?

- Vad tänker du om de krav som finns idag/nya direktiv som kommer?

- Hur upplever du relationen till Länsstyrelsen Dalarna/ den kommunala räddningstjänsten?

Bilaga 2

Första förfrågan via mail till stadsarkitekterna

Hej!

Jag heter Kajsa Pettersson och skriver till dig med anledning av att jag nyligen påbörjat mitt examensarbete vid Lunds Universitet. Jag gör det delvis i kontakt med Länsstyrelsen Dalarna, och kommer att studera riskuppfattning i samhällsplanering. Anledningen till att jag vill prata med dig som är stadsarkitekt är att jag finner att din roll är av stor betydelse för planeringens förfarande. Jag skulle gärna vilja träffa dig för att få din uppfattning om riskhänsyn i samhällsplanering (främst gällande detaljplaner).

Undersökningen bygger på intervjuer som kommer att spelas in för att sedan transkriberas. Materialet kommer att avkodas, det vill säga det kommer i slutrapporten inte gå att avläsa vem som har sagt vad och vilken kommun denne kommer ifrån. Dock kommer vissa citat att användas, då med beteckningen intervjuperson 1, 2, 3 osv bakom citatet.

Tanken är att intervjun ska äga rum under vecka **29-30** eller **33**. Den beräknas ta omkring en timme i anspråk.

Jag hoppas att du finner det intressant att delta i min studie. Har du några frågor så får du gärna kontakta mig. Jag nås på dagtid på tel **023-XXXXXX** och övrig tid på **073-XXXXXXX**.

Med vänliga hälsningar
Kajsa Pettersson